

Vilniaus universiteto
Filosofijos fakulteto
Sociologijos ir socialinio darbo institutas

Patricija Tilvikaitė

Sociologijos ir kriminologijos studijų programa
Magistro darbas

**Lietuvos žurnalistų homofobiškumo ir gebėjimo
atskirti neapykantos išraiškos formas sąsajos**

Darbo vadovė: dr. Ksenija Čunichina

Vilnius
2021

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
SVARBIAUSIOS SĄVOKOS	6
ĮVADAS	7
1. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI IR JUOS AIŠKINANČIOS TEORIJOS.....	10
1.1. Neapykantos nusikaltimų sąvoka, tokių nusikaltimų prieš LGBTQ+ bendruomenę veiksniai	10
1.2. Neapykantos ryšys su stereotipais ir jų formavimusi	12
1.3. Mokslinės teorijos, aiškinančios neapykantos nusikaltimus.....	13
2. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI PRIEŠ LGBTQ+: TEISINĖ SITUACIJA LIETUVOJE, LATENTIŠKUMAS.....	21
2.1. Neapykantos nusikaltimų teisinė situacija Lietuvoje, latentiškumo problema.....	21
2.2. LGBTQ+ bendruomenės narių patirtys, neapykantos nusikaltimų reikšmė.....	23
3. NEAPYKANTOS KALBOS PROBLEMATIKA, ETIKOS NORMŲ SVARBA IR MASINIŲ MEDIJŲ VAIDMUO	26
3.1. Neapykantos kalbos ir žodžio/išraiškos laisvės problema	26
3.2. Informacijos skleidimo visuomenės informavimo priemonėse taisyklės	28
3.3. Masinių medijų vaidmuo ir sąsajos su neapykantos išraiškomis.....	30
4. TYRIMO METODIKA.....	33
4.1. Tyrimo dalyviai.....	33
4.2. Tyrimo instrumentas	35
4.2.1. Ekspertų nuomonė neapykantos išraiškos formų situacijų sudarymo procese.....	35
4.2.2. Homofobijos klausimynas	36
4.3. Tyrimo eiga.....	37
4.4. Duomenų analizės metodai	38
5. REZULTATAI.....	40
5.1. Situacijų vertinimo rezultatai	40
5.2. Situacijų įvertinimo ir homofobiškų nuostatų ryšys	45
5.3. Žurnalistų charakteristikų, homofobijos skalės įverčių ir situacijų įverčių vidurkių skirtumai	46
6. REZULTATŲ APTARIMAS	52
ATLIKTO TYRIMO RIBOTUMAI IR REKOMENDACIJOS	56
IŠVADOS.....	58
LITERATŪRA.....	60
PRIEDAI	65

1 priedas. Tyrimo dalyvių informuoto sutikimo pavyzdys.....	65
2 priedas. Anketa ir homofobijos skalės klausimynas	66
3 priedas. Lentelės	68

SANTRAUKA

Lietuvos žurnalistų homofobiškumo ir gebėjimo atskirti neapykantos išraiškos formas sąsajos: sociologijos ir kriminologijos magistrinis darbas. Patricija Tilvikaitė, Vilnius, Vilniaus universitetas, 2021. 71 puslapis.

Magistriniame darbe ieškoma sąsajų tarp žurnalistinį darbą dirbančių asmenų homofobiškumo ir gebėjimo atpažinti neapykantos nusikaltimo formas. Tyrimo problema - žiniasklaidos vaidmuo prisidedant prie stereotipinio LGBTQ+ bendruomenės pateikimo ir visuomenės informavimo, netinkamas neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos prieš LGBTQ+ bendruomenę pateikimas visuomenės informavimo priemonėse. Tyrimo tikslas – patikrinti žurnalistų homofobiškumo ir gebėjimo atpažinti neapykantos formas sąsajas. Įvykdyta anketinė žurnalistų apklausa, kurioje dalyvavo 106 šiuo metu žurnalistinį darbą dirbantys respondentai. Naudojant homofobiškumo skalę (Mažeikienė & Šulcaitė, 2010), situacijų vertinimus buvo atliktas koreliacinis tyrimas, analizuojami vidurkių skirtumai.

Tyrimo rezultatai parodė koreliaciją tarp homofobiškumo ir gebėjimo teisingai atskirti neapykantos formas. Taip pat analizė parodė statistiškai reikšmingus skirtumus tarp homofobiškų pažiūrų ir respondentų lyties, tikėjimo, LGBTQ+ artimųjų turėjimo. Remiantis rezultatais daromos išvados, kad tolerantiškesnį požiūrį turinčios grupės (ypač moterys, jaunesnio amžiaus, nesusituokę, kurie nėra patyrę neapykantos nusikaltimo, ir kurie palaiko LGBTQ+) situacijose teisingai išvelgia daugiau neapykantos formų – t.y. situacijas įvertina teisingiau. Bet kai kurios grupės (kaip moterys, jaunesnio amžiaus, LGBTQ+ artimųjų turintys ir bendruomenę palaikantys žurnalistai), yra linkę išvelgti daugiau neapykantos formų apskritai – teisingai ir klaidingai.

Raktiniai žodžiai: neapykantos nusikaltimai, neapykantos kalba, LGBTQ+ asmenų vaizdavimas masinėse medijose, žurnalistika.

SUMMARY

Links Between Lithuanian Journalists' Homophobia and Ability to Distinguish Between Forms of Expression of Hatred. Patricija Tilvikaitė, Vilnius, Vilnius University, 2021. Pages: 71

The Master's thesis seeks to find links between homophobic behaviour of people working in journalism and their ability to recognize forms of hate crime. The problem of the study is the media's role in contributing to the stereotypical representation of the LGBTQ+ community and informing the society, inappropriate representation of hate crimes and hate speech against the LGBTQ+ community in the media. The aim of the study was to examine the links between journalists' homophobic behaviour and their ability to recognize forms of hate crime. A survey of journalists was conducted in the form of a questionnaire, in which 106 respondents currently working in journalism participated. Using the scale of homophobic behaviour (Mažeikienė & Šulcaitė, 2010), a correlation study was performed to assess the situations, and the differences between the means were analyzed.

The results of the study showed a correlation between homophobic behaviour and the ability to correctly distinguish between forms of hate crime. The analysis also showed statistically significant differences between homophobic views and respondents' gender, religion, and having relatives that are a part of LGBTQ+ community. Based on the results, it is concluded that groups with a more tolerant attitude (especially women, younger people, unmarried people, people who have not committed a hate crime, and who support LGBTQ+) correctly recognize more forms of hate crime in situations, i.e. assess the situations more accurately. But some groups (such as women, younger people, people who have LGBTQ+ relatives and journalists that support LGBTQ+ community) tend to notice more forms of hate crime in general, thus they sometimes identify it correctly and other times make mistakes.

Key words: hate crimes, hate speech, LGBTQ+ representation in mass media, journalism.

SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS

LGBTQ+ bendruomenė – sąvoka, apimanti lesbietes, gėjus, biseksualius ir transseksualius asmenis.

Trans (transseksualus, translytis) asmuo – pasireiškia diskomfortu dėl biologinės lyties ir noru ją pakeisti.

Diskriminacija – teisių suvaržymas arba atėmimas asmeniui ar asmenų kategorijai dėl rasinių požymių, lyties, seksualinės orientacijos, amžiaus, tautybės, kalbos, religinių ar politinių įsitikinimų, turinės ar socialinės padėties, gimimo vietos ir kt.

Stereotipai – šabloninis mąstymas, nusakantis požiūrį į gyvenimo būdą, vertybes, tradicijas. Vadovaujantis stereotipais jaučiama neapykanta kitokiam gyvenimo būdai, vertybėms, kitokiems žmonėms – dėl jų rasinių požymių, lyties, seksualinės orientacijos, amžiaus, tautybės, kalbos, religinių ar politinių įsitikinimų, turinės ar socialinės padėties, gimimo vietos ar kt.

Homofobija – neapykanta dėl seksualinės orientacijos. Homofobija apibūdinama kaip baimė ar pyktis, gali pasireikšti ir humoru, paniekinamais pareiškimais, palyginimais, pasyvia agresija.

Neapykantos kalba – taikymasis į tuos asmens bruožus (charakterio, išvaizdos, būsenos), kurių asmuo niekaip negali kontroliuoti, pakeisti. Patyčios, neapykantos kalba gali turėti žiaurias ir ilgalaikes pasekmes – psichologines, emocines, o jeigu nukentėjusysis imasi veiksmų pvz. savižudybės, bandymo nusižudyti, tuomet ir fizines (LR BK 170 str.).

Neapykantos nusikaltimas – gali būti išreiškiamas 3 būdais, nusikaltimo aspektais: kurstymu (skatinimu smurtauti, susidoroti, tyčiotis, niekinti, skleisti neapykantą), neapykantos kalba (tyčiojimasis, niekinimas), bei smurtu ir pasireiškia kurstymu prieš bet kokios tautos, seksualinės orientacijos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę (LR BK 170 str.).

IVADAS

Gyvenant heterogeninėje visuomenėje, žmonėms svarbu telktis į bendruomenes, kuriose būtų tarp bendraminčių – ar tai būtų dėl požiūrio į pasaulį, identiteto požymių, santykių ar gyvenimo būdo. Svarbu, kad valstybė apgintų visų žmonių interesus – kad visi asmenys įstatymų lygmenyje ir prieš visuomenę jaustųsi saugiai ir oriai. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnį, „Žmonės turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti“¹, bet reikia turėti omenyje, kad tai yra „nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.“²

Ypač svarbu apsaugoti asmenis, esančius „tradicinio“ požiūrio paribėse, kurių identitetas ir gyvenimo būdas ne visuomet būna toleruojamas, ir dėl to – labiau pažeidžiamas. LGBTQ+ bendruomenė (toliau – LGBTQ+) yra viena iš tokių grupių, kurios tikimybė tapti neapykantos nusikaltimų ar neapykantos kalbos taikiniu yra didesnė – šie asmenys Lietuvoje patiria „įvairių formų netoleranciją ir diskriminaciją“ (Labanauskas, 2019), kas prieštarauja Konstitucinėms normoms. LGBTQ+ teisės Lietuvos masinėse medijose yra gausiai diskutuojama tema; vienas iš veiksnių – noras įteisinti vienos lyties partnerystę, dėl ko ne visi yra patenkinti ir tokią nuomonę išreiškia. Kartais nepasitenkinimas gali pasireikšti ir skaudesniais būdais – neapykantos išraiškomis, kurios turi apčiuopiamų neigiamų pasekmių. Neapykantos nusikaltimų tema yra sudėtinga, nes LGBTQ+ pažeidžiamumas nėra tik „gatvėje“ – jis yra institucinis, nes LGBTQ+ asmenys neturi tokių pačių socialinių galimybių, teisinės apsaugos ir ne visada susilaukia teisingumo bei korektiškų reakcijų į jų patiriamas problemas.

Egzistuojanti atskirtis tarp LGBTQ+ asmenų ir likusios visuomenės, jų patiriama diskriminacija ir įvairių institucijų vengimas ją pripažinti ar apie tai kalbėti, kaip apie problemą – visa tai susideda iš šios grupės nematomumą, kuri tik didina atskirtį ir pabrėžia šios temos mokslinį aktualumą. Dėl to reikia atkreipti dėmesį į LGBTQ+ patiriamas neapykantos formas ir jų reprezentaciją masinėse medijose, o šio darbo rėmuose – lietuviškoje žiniasklaidoje. Svarbu užtikrinti, kad neapykantos nusikaltimai, neapykantos kalbos atvejai prieš LGBTQ+ bendruomenę būtų reprezentuojami taip, kad nesukeltų antrinės viktimizacijos, neperteiktų neigiamų stereotipų. Masinės medijos neapykantos prieš LGBTQ+ tema turėtų formuoti tokią realybę, kad nukentėjusieji jaustųsi saugesni, norėtų informuoti atsakingas institucijas, žinotų savo teises ir laisves.

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992, [žiūrėta 2020-04-28]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>>, 25 str.

² Ten pat.

Šiame darbe bus nagrinėjama LGBTQ+ bendruomenės patiriamų neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos problematika, kuri gausiai aptariama tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkų. (Bihariová, 2018; Croteau, Hoynes, & Milan, 2012; Labanauskas, 2019; Mikša, Guliakaitė, & Raskevičius, 2021; Ng, 2013). Bus analizuojami tokių nusikaltimų ryšys su stereotipais (Beukeboom & Burgers, 2019; Kahneman, 2015), apžvelgiamos teorijos, aiškinančios neapykantos išraiškas (Allport, 1979; Cohen & Felson, 1979; Costello, Rukus, & Hawdon, 2019; Hirschi, 1969; Shaw & McKay, 1942; Van der Slik, 1973). Norint sužinoti, kaip siejasi žurnalistų homofobiškumas ir gebėjimas atskirti neapykantos formas prieš LGBTQ+ bendruomenės narius, statistinės analizės būdu bus nagrinėjami ir paaiškinami respondentų apklausos metu gauti rezultatai.

Darbo problema – žurnalistų vaidmuo prisidedant prie stereotipinio LGBTQ+ bendruomenės pateikimo, žurnalistų homofobiškumo sąsaja su gebėjimu atpažinti neapykantos formas.

Darbo tikslas – išsiaiškinti žurnalistų homofobiškumo lygį ir jo sąsajas su gebėjimu atpažinti neapykantos formas, išskirti probleminius visuomenės informavimo aspektus, teikti pasiūlymus, kaip esamą visuomenės informavimo situaciją būtų galima pakeisti, atsižvelgiant į LGBTQ+ pažeidžiamumą ir šios bendruomenės narių saugumo užtikrinimą.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti darbe naudojamas sąvokas, mokslinę literatūrą apie stereotipų reikšmę bei kriminologines teorijas, galinčias paaiškinti neapykantos nusikaltimus.
2. Aptarti teisinį neapykantos nusikaltimų pagrindą, tokių nusikaltimų prieš LGBTQ+ bendruomenę situaciją bei latentškumo problemą.
3. Paaiškinti neapykantos kalbos ir žodžio laisvės problematiką, žurnalistų naudojamų etikos kodeksų esmę ir prasmę bei masinių medijų vaidmenį neapykantos kalbos reiškime.
4. Nustatyti ir išanalizuoti žurnalistų homofobiškumo ir gebėjimo atpažinti neapykantos kalbą sąsajas.

Remiantis išsikeltais darbo uždaviniais yra formuluojamos **hipotezės**:

1. Homofobiškos pažiūros teigiamai koreliuoja su neteisingu neapykantos formų atpažinimu.
2. Homofobiškos pažiūros neigiamai koreliuoja su teisingu neapykantos formų atpažinimu.
3. Žurnalistės moterys homoseksualumą vertina tolerantiškiau, nei žurnalistai vyrai.
4. Tikintys žurnalistai yra daugiau linkę į homofobiškas pažiūras, nei netikintys žurnalistai.
5. Žurnalistai, savo aplinkoje turintys LGBTQ+ bendruomenei priklausančių žmonių, yra mažiau linkę į homofobiškas pažiūras.

Darbe naudojami **tyrimo metodai**:

1. Mokslinės literatūros analizė,
2. Anketinė apklausa.

1. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI IR JUOS AIŠKINANČIOS TEORIJOS

1.1. Neapykantos nusikaltimų sąvoka, tokių nusikaltimų prieš LGBTQ+ bendruomenę veiksniai

Neapykantos nusikaltimai yra suprantami iš teisinės perspektyvos, dėl to šiame darbe neapykantos nusikaltimo apibrėžimu yra įvardijama Lietuvos Respublikos Baudžiamajame Kodekse (toliau – LR BK) pateikta sąvoka. Neapykanta, reiškia tiek asmenų grupei, bendruomenei, tiek jai priklausančiam asmeniui dėl „amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų“ LR BK³ yra įtvirtinama kaip nusikaltimas ir taip pat, kaip nusikaltimą sunkinanti aplinkybė⁴. Įvykdytoje nusikalstamoje veikoje neapykantos aspektas gali būti išvelgiamas, kai yra išreiškiamas išankstinis nusistatymas dėl žmogaus egzistencijos aspekto, kurio asmuo negali pakeisti. Tai gali būti asmens tapatybės dalis, tam tikros psichologinės, biologinės ar fizinės savybės.

Šiame darbe yra koncentruojamasi ne į visus neapykantos nusikaltimus, bet orientuotus į LGBTQ+ bendruomenę. Tad atsižvelgiama į seksualinę orientaciją ir dėl jos patiriamą diskriminaciją bei homofobiją, pačios diskriminacijos gilesnes psichologines ir sociologines priežastis. Minėtina, kad translytiškumas ir transseksualumas nėra seksualinė orientacija, bet lyties tapatybė (Carpenter, Eppink, & Gonzales, 2020; Levitt, 2019; Meyer-Bahlburg, 2019; Turban, King, Reisner, & Keuroghlian, 2015). LR BK yra išskiriama „lytis“, bet ne „lyties tapatybė“ ir šio darbo rėmuose yra daroma prielaida, kad neapykantos nusikaltimai lyties pagrindu neatskleidžia translyčių asmenų patirčių. Dėl to, atsižvelgiant į įstatymų trūkumus, jie yra grupuojami po „seksualine orientacija“ (žinant, kad tai nėra tas pats).

LR BK įvardijama, kad neapykantos nusikaltimas gali būti išreiškiamas 3 būdais ar aspektais: kurstymu (skatinimu), neapykantos kalba (tyčiojimasis, niekinimas), bei smurtu. Jie įvardijami 170 str. Kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę: „1. Tas, kas turėdamas tikslą platinti gamino, įsigijo, siuntė, gabeno, laikė dalykus, kuriuose tyčiojamasi, niekinama, skatinama neapykanta ar kurstoma diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl <...> **seksualinės orientacijos** <...> arba kurstoma smurtauti, fiziškai susidoroti su tokia žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu, arba juos platino, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki vienerių metų. 2. Tas, kas viešai tyčiojosi, niekino, skatino

³ LR Baudžiamasis kodeksas, [interaktyvus], 2000, [žiūrėta 2020-04-28]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr>>, 170 str.

⁴ Ten pat, 60 str.

neapykantą ar kurstė diskriminuoti dėl <...> **seksualinės orientacijos** <...>, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų. 3. Tas, kas viešai kurstė smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl <...> **seksualinės orientacijos** <...> arba finansavo ar kitaip materialiai rėmė tokią veiklą, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.“⁵

Remiantis Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros (FRA) leidiniu, neapykantos nusikaltimų sąvoką galima praplėsti, nurodant, kad neapykantos nusikaltimai yra „motyvuojami dėl jaučiamos netolerancijos tam tikroms visuomenės grupėms“ bei tai, kad jų skiriamasis bruožas nuo kitų veikų yra išankstinio nusistatymo motyvacija. Pabrėžiama, kad neapykantos nusikaltimai neturėtų būti tapatinami su kitais nusikaltimais dėl jų aukų kiekio – neapykanta retai būna nukreipiama į vieną asmenį, o dažniau į visą bendruomenę, ir „tai gali sukelti socialinę atskirtį tarp aukų grupės ir visos visuomenės“ (European Union Agency for Fundamental Rights, 2018, p. 187).

Neapykantos nusikaltimai prieš LGBTQ+ kyla dėl neigiamo nusistatymo prieš seksualinę orientaciją ar lyties tapatybę ir yra glaudžiai susiję su homofobijos ir transfobijos reiškiniiais (Chakraborti & Garland, 2015). Mokslininkė D. Murauskienė yra parengusi „Rekomendacijas dėl Baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo“ ir ten apibūdina homofobijos reiškinį, kaip „neapykantą dėl seksualinės orientacijos“, kuri pasireiškia, kaip „baimė ar pyktis, jaučiamas homoseksualiems ar biseksualiems žmonėms“ (Murauskienė, 2019, p. 14). Pati sąvoka leidžia suprasti, kad baimė ir pyktis dėl kitokios žmonių seksualinės orientacijos gali kelti išankstinį nusistatymą tiek prieš atskirus LGBTQ+ asmenis, tiek prieš visą bendruomenę. Taip pat reikia atsižvelgti, kad homofobija nebūtinai yra neapykanta „kitokiems nei aš“ žmonėms – ji gali būti internalizuota. Tai galima suprasti, kaip neapykantą jaučiančio asmens savo „netradicinės“ seksualinės orientacijos neigimą, arba kaip „susitaikymą su heteroseksualumu kaip vieninteliu „teisingu“ seksualumo modeliu“ (ten pat).

LGBTQ+ bendruomenėje yra jaučiama ir kita neapykantos atmaina – transfobija, nukreipta prieš trans asmenis. Kai kurie mokslininkai transfobiją įvardina, kaip „asmens diskomforto lygį, kai yra susiduriama su individais, kurie nekonformuoja sutartoms lyčių normoms“ (Nagoshi, et al., 2008, p. 523). Reiškinyms gali būti skirstomas į institucinę ir socialinę transfobiją (Raskevičius, 2016). Institucinė transfobija pasireiškia „formaliuose“ gyvenimo lygmenyse, kaip medicinos, teisiniame sektoriuje. Ypač akcentuojamas teisinis aspektas, kuomet trans asmenys būna suvaržomi teisiškai tiek dėl jų tapatybės (ne)pripažinimo, tiek dėl nepakankamų mechanizmų, skirtų atsižvelgti į trans patiriamą diskriminaciją, neapykantos nusikaltimų atmainas. Socialinė transfobija yra daugiau kasdienė ir vykstanti sociume, kuriai yra būdinga „fizinis ar kitokio pobūdžio prievarta bei smurtas,

⁵ Ten pat, 170 str.

neapykantos kalba, diskriminacija, grasinimai, marginalizacija, socialinė atskirtis, pažeminimai ir patyčios“ (ten pat, p. 9).

Visi minėti reiškiniai turi stiprių sąsajų su stereotipais ir jų pritaikymu. L. Labanausko išversta ir analizuojama neapykantos piramidė parodo, kad stereotipai ir šališkumo išraiškos yra pagrindas, ant kurio ši piramidė „statoma“. Po jų seka individualūs asmenis įžeidžiantys veiksmai (patyčios, socialinis vengimas), plataus pobūdžio diskriminacija (ekonominė, politinė), šališkumu motyvuotas smurtas. Piramidės viršuje yra nurodoma žalingiausia neapykantos forma – genocidas, „veiksmas ar ketinimas sąmoningai ir sistemingai sunaikinti visus žmones“ (Labanauskas, 2019, p. 9). Dažnai „nežalingais“ suvokiami neigiami stereotipai yra homofobijos ir transfobijos pagrindas, o taip pat neapykantos nusikaltimų prieš LGBTQ+ ir kitas bendruomenes pamatas; dėl to yra svarbu išsiaiškinti stereotipų atsiradimą ir procesus.

1.2. Neapykantos ryšys su stereotipais ir jų formavimusi

Šio darbo kontekste yra svarbu išsiaiškinti „stereotipo“ sąvoką, nes neigiamas tam tikros grupės stereotipizavimas yra neapykantos dalis, kuris daro įtaką jau minėtiems homofobijos, transfobijos reiškiniams. Stereotipą galima suprasti kaip asmens išankstinius asmens įsitikinimus, apie nepažįstamų žmonių elgesį ir bruožus (Hall & Goh, 2017, p. 2). Tai yra normalus, bet kompleksinis kognityvinis procesas, palengvinantis laviravimą socialinėje erdvėje (Beukeboom & Burgers, 2019). Yra priimtinas psichologinis požiūris, kad stereotipų procesui daug įtakos turi žmogaus smegenys, jose veikiančios kodų sistemos. Mokslininkas D. Kahneman‘as, remdamasis psichologais K. Stanovich‘iumi ir R. West‘u, siūlė išskirti žmogaus mąstymą ir psichiką į dvi sistemas: pirmąją ir antrąją. Pirmoji sistema yra automatiška, veikia greitai ir „beveik nereikalauja pastangų, nekelia sąmoningo valdymo pojūčio“, kol antroji sistema yra atsakinga už dėmesio paskirstymą, kuriam yra reikalingos „sąmoningos protinės pastangos“, o šios sistemos operacijos yra susijusios su „subjektyviu veiklos, pasirinkimo ir susitelkimo potyriu“ (Kahneman, 2015, p. 35). Pirmoji sistema nereikalauja (arba beveik nereikalauja) pastangų ir svarbus jos aspektas yra, kad sistemos greitą reakciją lemia ilga tam tikrų veiksmų ar įsitikinimų praktika. Ši sistema veikia, kai užbaigiame kitų pradėtus sakinius pagal turimą informaciją, jaučiame emociją, su kuria siejasi matomi vaizdai, sugebame emociją atpažinti kito žmogaus balse, galime suvokti idėjų ryšius. D. Kahneman‘as, kaip pagrindinę pirmosios sistemos charakteristiką įvardina kategorijų, kaip normų ir prototipų pateikimą (ten pat, p. 225). Antroji sistema yra daugiau sąmoninga, reikalaujanti asmens dėmesio, susikaupimo, o taip pat papildomo išsilavinimo, ilgų metų įdirbio, domėjimosi. Naudojant šią sistemą, asmuo gali „stebėti, ar yra tinkamai elgiamasi duotoje socialinėje situacijoje“, ar „patikrinti sudėtingo loginio argumento teisingumą“ – tokius pavyzdžius pateikė D. Kahneman‘as

(ten pat, p. 37). Galima teigti, kad pirmoji sistema veikia mūsų emocinę pusę, o antroji – loginę. Situacija, kai asmuo mato matematinį uždavinį ar jo sąlygą ir gali neskaičiuavęs daugiau ar mažiau įvertinti, ar šis uždavinys yra jo kompetencijoje, ar „įkandamas“ skaičiuojant mintinai, ar skaičiuotuvu – tai būtų antrosios sistemos veikimo pavyzdys. Pasak D. Kahneman'o, pirmoji sistema yra visiškai automatiška, ją gali paveikti intuityvios mąstymo klaidos. Tuo pačiu, „ne visada įmanoma atsikratyti šališkumo, nes antroji sistema gali nesugebėti atpažinti klaidų. Net kai yra užuominų apie tikėtinas klaidas, išsisukti galima tik antrajai sistemai sustiprinus stebėjimą ir veikiant ypač aktyviai.“ (ten pat, p. 44-45).

Remiantis šia teorija, galima daryti prielaidą, kad stereotipizavimas yra „išugdomas“ asmenį supančios aplinkos ir stereotipų netaikymas yra sąmoningas darbas. Tai patvirtintų ir tyrimas, kuriuo yra pabrėžiama, jog moterų ir vyrų socializacijų ir statusų skirtingumai gali paveikti didesnę toleranciją ir priešastinį mąstymą moterų tarpe (Himbeault Taylor, 1998). Skirtingą požiūrį į toleranciją lyčių aspektu galima paremti ir tyrimu, kurio rezultatai parodė, kad lyčių lygybės idėjai vyrai dažniau pritaria deklaratyviai, tikrovėje jos nepripažįsta. Autoriai teigė, kad „normatyvinė lygybė dar neapibrėžia empirinės lygybės (Juraitė & Zdanevičius, 2004, p. 98). Galima daryti prielaidą, jog vyrai yra labiau linkę stereotipizuoti ir netoleruoti dėl savo aplinkos ir dar vis dominuojančio socialinio statuso.

Išvadą galima argumentuoti ir naujesniais tyrimais, kuriuose parodoma, kaip stereotipais yra dalinamasi ir kaip jie yra tvirtinami nuo pat vaikystės per kalbą (Beukeboom & Burgers, 2019). Atsidūrus bet kokioje situacijoje, pirma mintis, įvertinimas, reakcija greičiausiai bus pirmosios sistemos pasekmė – automatiška, išmokta iš aplinkos, įsisavinta vykstant socializacijai – ji bus neapgalvota. Bet asmeniui norint keisti savo elgesio ar reakcijų modelius į labiau priimtinius, antra reakcija – ir antrosios sistemos suveikimas – bus teisinga. Naujos informacijos gavimas ir pritaikymas gali daryti įtaką loginių ryšių perkūrimui; tai padeda keisti suformuotus stereotipus, o su laiku sąmoningos pastangos gali pereiti iš antrosios sistemos į pirmąją, tapti intuityviomis.

1.3. Mokslinės teorijos, aiškinančios neapykantos nusikaltimus

Svarbu išsiaiškinti neapykantos priežastis ir atsakyti, kodėl neapykanta atsiranda, kodėl žmonės vedami baimės, pykčio pažeidžia kitų žmonių teises ar net nutraukia jų gyvenimus. Reikia atsižvelgti į tokių nusikaltimų aukas bei kaip sumažinti jų patirtą skausmą, ir suprasti tuos, kurie neapykanta grįstus nusikaltimus atlieka. Remiantis psichologijos, sociologijos ir kriminologijos srityse žinomomis teorijomis, toliau poskyryje bus bandoma suvokti neapykantos nusikaltimus vykdančių asmenų motyvacijas ir kokie gali būti tokios veikos prevenciniai mechanizmai. Taip pat, kaip būtų galima pagerinti neapykantos nusikaltimų aukų tolesnį gerovę, psichologinę ir fizinę būklę,

pasitenkinimą gyvenimu. Analizuojamos tarpdisciplininės teorijos gali padėti įvardinti bendrą priežasties ir pasekmės ryšį, nusikaltimo visumą.

Šiame darbe bus remiamasi neapykantos nusikaltimų teorijomis, kurias kaip pagrindines išskyrė mokslininkė C. Turpin-Petrosino, monografijoje „Understanding Hate Crimes: Acts, Motives, Offenders, Victims, and Justice“. Dėl to, toliau bus aptariamos **socialinio mokymosi, realistinės grupės konflikto (RGKT), socialinės dezorganizacijos, rutininės veiklos, socialinių ryšių, neutralizacijos technikų bei reliatyvaus nepritekliaus teorijos.**

Pasak C. Turpin-Petrosino, yra svarbu suvokti ir įvardinti egzistuojantį skirtumą tarp tų, kurie turi išankstinius nusistatymus (kuriuos dažniausiai veikia stereotipai) prieš tam tikrą asmenų grupę ir tų, kurie turi išankstinius nusistatymus ir pagal juos veikia – arba kitaip tariant, nusikalsta prieš stereotipizuojamą asmenų grupę (Turpin-Petrosino, 2015, p. 78). Psichologas G. Allport'as monografijoje „The Nature of Prejudice“ išskiria 9 etapus, kaip išankstinis nusistatymas gali pavirsti į neapykantos paveiktą nusikalstamą veiką. Autorius rėmėsi antisemitų, Kukluksklano (KKK) narių nuomonių analize, nagrinėjo jų išankstinius nusistatymus. Buvo išskirti šie žingsniai:

1. Stereotipas prieš tam tikrą grupę yra pripažįstamas dominuojančioje grupėje;
2. Tam tikra grupė tampa „atpirkimo ožiais“ dominuojančioje kultūrinėje grupėje;
3. Prieš tam tikrą grupę vykstantis diskriminavimas yra istoriškai įtvirtintas;
4. Dominuojanti grupė dėl besikeičiančių sąlygų tam tikrai grupei (pvz. LGBTQ+ - aut. past.) patiria socioekonominę, politinę įtampą;
5. Kyla nusivylimas ir bejėgiškumas (dominuojančiai grupei – aut. past.);
6. Nusivylę ir bejėgiškumą patiriantys, tam tikrą įtampą patyrę asmenys prisijungia prie ekstremistinių grupuočių (pvz. KKK, neo-naciai, skinhedai, Arijų Nacija ar panašios);
7. Tokiose grupėse smurtiniai veiksmai yra skatinami ir pateisinami;
8. Tam tikras incidentas (net jei ir įsivaizduojamas) tampa dirgikliu dominuojančioje grupėje;
9. Panašių pažiūrų asmenys susiburia tam, kad atliktų smurtinius ir/ar destruktivius veiksmus prieš tam tikrą pažeidžiamą bendruomenę (Allport, 1979, p. 57-58).

Nors mokslininko darbe nebuvo nagrinėjamas požiūris į LGBTQ+ bendruomenę, neapykanta ir iš jos daromi nusikaltimai remiasi vienodais principais, tad galime teigti, kad ši teorija yra pritaikoma ir kitų socialiai pažeidžiamų, netoleruojamų grupių perspektyvoje. Šiame G. Allport'o sąrašė galima matyti pateiktą minties, tampančios veiksmu eigą; neapykantos nusikaltimai neįvyksta spontaniškai, yra kompleksiniai. Kad individas priėtų prie sprendimo nusikalsti dėl neapykantos, jis turi jausti negatyvias emocijas (kaip beviltiškumą, frustraciją), matyti „kitą“ grupę (šiuo atveju – LGBTQ+) visuomenėje, kaip privilegijuotą ir, kad ji tiesiogiai kelia sunkumus (pvz., politinius,

socioekonominius) dominuojančiai grupei. Bet reikėtų nepamiršti ir kito aspekto – bendruomenės, kuri gali pateisinti ir normalizuoti tokio tipo nusikaltimus. Galima daryti prielaidą, kad neapykantos nusikaltimai ne visada bus padaryti vieno asmens – netiesiogiai prie jų prisidėti gali ir bendruomenė. Vienodų pažiūrų asmenis vienijančios grupės, kurios „gina“ savo vertybes, klaidingai interpretuoja vykstančius įvykius ar aktualijas per asmenišką prizmę, išsiskiriančias nuomones ar kovą dėl teisių interpretuoja kaip „karą“ prieš dominuojančią grupę; tokios bendruomenės stereotipizuoja ir skatina veikti kitus per neapykantą.

C. Turpin-Petrosino teigia, kad „kuo labiau mažumos grupė skiriasi nuo dominuojančios, tuo prasčiau jie yra visuotinai suvokiami, charakterizuojami ir socialiai vertinami“ (Turpin-Petrosino, 2015, p. 78). Didelius diskriminuojančios ir diskriminuojamos grupės skirtumus galima įvardinti, kaip vieną iš neapykantos nusikaltimų priežasčių. Kokie stiprūs tie skirtumai yra iš tiesų, dažnai yra reklamos, propagandos, interesų klausimas. LGBTQ+ atveju Lietuvos viešame diskurse galima matyti, jog LGBTQ+ grupę visuomet lydi jai priskiriamas „šėimos vertybių“ pažeidimas, net kai pokalbis nieko bendro su šėimos konstruktą neturi. Tai yra Lietuvos dominuojančių grupių interesas ir kaip priešpriešą galima pateikti JAV atvejį; nors ten didelę galią turi religinės grupės su paraleliomis Lietuvai „šėimos vertybių“ idėjomis, ši šalis istoriškai didžiausią interesą turi kapitalizme. LGBTQ+ grupės dar prieš kelis dešimtmečius buvo „kitos“ ir labai skirtingos nuo dominuojančių – iki kol reklamos (Nölke, 2018) ir į dominuojančios grupės atstovus (heteroseksualus) orientuotos laidos apie LGBTQ+ istorijas (Ng, 2013) nepradėjo nešti didelio pelno, kas tuo pačiu skatino visuomenę matyti mažesnius skirtumus tarp abiejų grupių.

Stereotipų formavimasis jau buvo aptartas viename iš poskyrių, bet neapykantos sudėtingumo analizei naudingos yra ir kitos teorijos, kurios paaiškintų, kaip išankstinis nusistatymas gali pereiti prie neapykantos nusikaltimų. **Socialinis mokymasis** yra teorija, analizuojanti, kaip žmonės stebėdami savo artimiausią aplinką ir patirdami apdovanojimų ir baudimų mechanizmus, išmoksta elgtis. Psichologas A. Bandura išskyrė, kad aplinkos stebėjimas, dalyvavimas visuomenėje ir masinės medijos paveikia asmenis ir jų elgesį (Bandura, 1978, p. 14-15). Stebėjimo veiksmingumą ir imitaciją jis argumentavo eksperimentu, kuris yra viena žinomiausių šios socialinio mokymosi iliustracijų. Jo metu buvo įrodoma hipotezė, kad vaikų elgesys yra išmokstamas per pavyzdžius artimoje socialinėje aplinkoje, esant tam tikram pastiprinimui – pavyzdžiui, kai tokį elgesį demonstruoja suaugęs žmogus (Bandura, Ross, & Ross, 1963). Bandura antrino kitų mokslininkų išvadas dėl agresijos išmokimo ne tik stebint, bet ir ją stiprinant gyvenimo eigoje, per modeliavimą, medijose dažnai rodomo smurto normalizavimo poveikį (Bandura, 1978). Apie elgesio modelių išmokimą socializacijos metu darbus rašė ir daugiau mokslininkų, kas tik patvirtina tokių idėjų pagrįstumą. Banduros socialinio mokymosi teorija gali būti nagrinėjama paraleliai su diferencinės asociacijos teorija (Sutherland, 1937), ji turėjo įtakos socialinės struktūros ir socialinio mokymosi modeliui (Akers & Jensen, 2006). Glaudžiai su

šia teorija siejasi ir socialinio mokymosi bei kultūrinio perdavimo teorija (Ezekiel, 2002). Ji praplečia anksčiau minėtą socializacijos svarbą ir pabrėžia artimiausios aplinkos – tėvų, senelių – elgesio ir vertybių perėmimo įtaką elgesiui. Atliktas etnografinis tyrimas apie Kuklukslano ir neo-nacių narius patvirtino mintį, kad artimiausi šeimos nariai perduoda neapykantos idėjas iš kartos į kartą, jos yra formuojamos nuo gimimo ir požiūrio pakeitimui reikia atitinkamų ekonominių, socialinių ir išsilavinimo sąlygų.

Esminė teorija neapykantos nusikaltimų aiškinimui yra **realistinės grupės konflikto teorija** (arba RGKT), kuri atkreipia dėmesį į konfliktų formavimąsi tarp skirtingų socialinių grupių bei aiškina prietarų, išankstinio nusistatymo, stereotipų prieš kitokias grupes atsiradimą. Konflikto teorijų kilmė yra tvirtai susijusi su socioekonominių klasių ir socialinių struktūrų idėjomis (Marx & Engels, 2013), funkcionalistine nusikaltimų prigimtimi (Durkheim, 2001). Aiškinant LGBTQ+ bendruomenės (marginalizuotos grupės ne dėl ekonominio statuso, o dėl nepakeičiamo socialinio identiteto) patiriamas problemas, modernios konflikto teorijos yra pritaikomos platesniam socialinių problemų spektrui. Realistinės grupės konflikto teorijos terminas buvo pradėtas naudoti dar 20 a. viduryje (Levine & Campbell, 1972), bandant paaiškinti konfliktus tarp skirtingų grupių per kovos dėl ribotų resursų prizmę. Autoriai įvardino egzistuojančias skirtingas nuostatas ties „savo“ grupe (angl. *in-group*) (pvz., savo grupės matymas, kaip stiprios, už kurią žmogus yra pasiruošęs kovoti, už ją mirti) ir ties „kita“ grupe (angl. *out-group*) (pvz., mokant vaikus, naudoti kitos grupės pavyzdį kaip blogą, neapykanta „kitai“ grupei) (Van der Slik, 1973). Reikia atsižvelgti, kad šios teorijos pritaikymas moksliniuose darbuose yra paremtas JAV kultūra ir kasdienybe, ir RGKT aiškina tokius konflikto ypatumus, kaip, pavyzdžiui, homogeniško rajono „sutrikdymas“, į jį atsikraustant marginalizuojamiems žmonėms (dėl rasės, etninės grupės, tikėjimo, pan.) ir kaip tai verčia dominuojančią grupę sunerinti dėl įprastos aplinkos kaitos – kultūrinės, ekonominės (Lyons, 2008). Didelis dėmesys yra skiriamas dominuojančios ir diskriminuojamosios grupių išskyrimui; dominuojančios grupės naudojama diskriminacija, stereotipai kyla iš šios grupės jaučiamos privilegijos ir teisėtumo prieš diskriminuojamą grupę, jaučiamos grėsmės dėl grupės aukšto statuso išlikimo. Skirtingų bendruomenių susidūrimas verčia dominuojančią grupę „ginti“ savo statusą, pateisinant dažnai nusikalstamus veiksmus, kaip „savo vertybių“ ar „šeimos vertybių gynimą“. LGBTQ+ ir jų patiriamų neapykantos nusikaltimų kontekste realistinės grupės konflikto teoriją galima susieti su socialinių politinių strategijų potencialia kaita – pavyzdžiui, Lietuvoje kylant diskusijai apie vienos lyties partnerystės įstatymą, aštrėja dominuojančios grupės „tradicinių vertybių“ gynyba naudojant neapykantos kalbą.

Dar viena teorija, galinti paaiškinti neapykantos nusikaltimų reiškinį, yra **socialinės dezorganizacijos** teorija, kurioje dėmesys yra skiriamas bendruomenės įtakai. Ši teorija buvo išplėsta Čikagos mokyklos kriminologų, siekiant paaiškinti nepilnamečių daromus nusikaltimus, tiriant

įvairius galimus veiksnius: fizinę aplinką, ekonominės ir populiacijos charakteristikos; tiriami ir socialiniai aspektai: vertybės, požiūris, tradicijos, institucijų veiksnys. Esminė šios teorijos tezė: žemo ekonominio statuso vietovių dezorganizacija, kylanti dėl bendruomenių margumo (etninio ir kultūrinio), jų skirtingų vertybių, mažo įsitraukimo į „konvencines“ institucijas. Dėl to kyla konfliktai, o jų sekoje – nusikaltimai. Aukštesnio ekonominio lygio vietovės pasižymėjo daugiau homogenine bendruomene, įsitraukimu į institucijų veiklą, kurioje veikia stipri socialinė kontrolė ir panašių vertybių turėjimas (Shaw & McKay, 1942, p. 170-171). 21 a. vertybinė ir institucinė situacijos yra pasikeitusios nuo tų, aprašytų 20 a. viduryje; bet Lietuvos kontekste galima pastebėti, kad daromos neapykantos motyvą turinčios nusikalstamos veikos būna pateisinamos, kaip „šeimos instituto“ ar religinių įsitikinimų gynimas, kas mūsų visuomenėje dar vis yra stiprios vertybės. Iš esmės, Lietuvos visuomenė yra pakankamai homogeniška, tad jautrus ir nusikalstamas atsakas į suvokiamą „deviaciją“ (t.y. buvimą LGBTQ+) galėtų būti vienas socialinės dezorganizacijos aspektas. C. Turpin-Petrosino taip pat teigia, kad ši teorija gali būti pritaikoma ir neapykantos nusikaltimams, bet tokių tyrimų trūksta (Turpin-Petrosino, 2015, p. 84).

Su neapykantos nusikaltimais yra susijusi ir **rutininės veiklos teorija** (Cohen & Felson, 1979). Joje nusikaltimo atsiradimas yra matomas per 3 elementų susidūrimą: motyvuoto nusikaltėlio, tinkamo taikinio ir apsaugos mechanizmo trūkumo. Tipinė situacija galėtų būti asmuo, ieškantis į kokią namą įsilaužti (motyvuotas ir racionalus nusikaltėlis), ir aptinkantis neužrakintas duris (tinkamas taikiny) – viduje nėra jokių asmenų, galinčių sustabdyti nusikaltimą (apsaugos trūkumas). Per neapykantos nusikaltimų prizmę šią teoriją galima pritaikyti ne aiškinant tokių nusikaltimų priežastis, bet išvedant paraleles, kodėl dominuojančiai grupei gali būti lengviau tokius nusikaltimus daryti (Turpin-Petrosino, 2015, p. 84-86). Nedideli registruoti neapykantos nusikaltimų prieš LGBTQ+ skaičiai parodo, kad vienas iš veiksnių yra mažas tokių veikų pranešimas teisėsaugai. To priežastimi yra įvardinamas nepasitikėjimas policijos pareigūnais – aukos nori išvengti antrinės viktimizacijos. Tuo pačiu tai atveria kelią ir pirminei viktimizacijai – rutininės veiklos teorijoje, pareigūnai galėtų būti apsaugos mechanizmu, bet patyrę jų viktimizaciją LGBTQ+ nariai bus linkę vengti pareigūnų ir veiks tokioje aplinkoje, kur jų nėra (Tewksbury, Grossi, Suresh, & Helms, 1999). Iš vienos pusės LGBTQ+ apsaugo burdamasi bendrose erdvėse – gėjų klubuose, bendruomenės (pvz., Lietuvos Gėjų Lygos) organizuojamuose renginiuose, saugo vieni kitus. Iš kitos pusės, tokios erdvės gali tapti taikiniu neapykantos nusikaltimams (pvz., 2010 m. eitynės „Už lygybę“ buvo apskųstos generalinio prokuroro dėl negalėjimo užtikrinti saugumo⁶). Bet kuriuo atveju, tai irgi lemia bendruomenės atskirtį, (ne)saugumo jausmą.

⁶ Digrytė, E. „Teismas sustabdė leidimą organizuoti homoseksualų eitynes, prezidentė stebisi“, 2010. Prieiga per internetą [žiūrėta 2021-02-11]: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teismas-sustabde-leidima-organizuoti-homoseksualu-eitynes-prezidente-stebisi.d?id=31864035>>

Socialinių ryšių teorija gali būti pritaikyta įvairių nusikaltimų priežastims aiškinti – tarp jų ir neapykantos motyvuojamiems. Remiantis šiuo požiūriu yra sekama Durkheim'iška idėja, kad nusikaltimai yra natūralūs reiškiniai – reikia analizuoti ne tik kodėl žmonės padaro nusikaltimus, bet atkreipti dėmesį ir klausti, kodėl dauguma žmonių *nenusikalsta*. Vienas iš pirmų mokslininkų, įvardinęs socialinių ryšių įtaką deviantiniam ir ne deviantiniam elgesiui buvo sociologas T. Hirschi: jis išskyrė keturis aspektus, kurie sudaro socialinius ryšius ir taip verčia asmenį paklusti bendroms socialinėms normoms bei nusikaltimų nedaryti (Hirschi, 1969). Šie aspektai įvardinami kaip prisirišimas, įtraukimas, įsipareigojimas ir įsitikinimas: socialinės ir psichologinės kontrolės mechanizmai, kurie paveikia asmenis per pirminę ir antrinę socializaciją – šeimoje, draugų tarpe, mokymo ar darbo institucijose. Prisirišimas gali būti pastebimas artimuose tarpasmeniniuose santykiuose, kaip šeima – grindžiamas pozityviu emociniu ryšiu, yra atsižvelgiama į šeimos elgesio pavyzdžius. Galima brėžti paraleles tarp šio veiksnio ir socialinio mokymosi – jie panašiai paveikia individo vertybių sistemos susikūrimą. Įsipareigojimas taip pat yra svarbus veiksnys – per socialiai svarbias veiklas (darbą, mokyklą), asmuo „investuoja“ į priimtina gyvenimo būdą, reputaciją ir gali racionaliai pasverti, ar nusikaltimo nauda nusvers potencialą žalą jų gyvenimui. Įtraukimas asmenį užima veikla, kuri pabrėžia visuomenės konvencinius interesus – nusikalstamai veikai nelieka laiko ir energijos. Tuo tarpu įsitikinimo veiksnys lemia, kaip stipriai asmuo yra įsisavinęs bendras visuomenės vertybes ir kiek pasitiki įstatymais bei autoritetais – tikėjimo laipsniai gali būti skirtingi ir nuo to gali priklausyti deviantinės veiklos tikimybė. Nors šia teorija buvo siekiama parodyti, kodėl dauguma visuomenės narių nusikaltimų nedaro, kai kuriuose moksliniuose darbuose yra brėžiamos paralelės tarp socialinių ryšių ir deviantinių normų bendruomenėje internalizavimo; t.y., kad aptarti 4 veiksniai tam tikras neapykantos formas paverčia dominuojančiu požiūriu bendruomenėse, kuris yra ugdomas ir nuo kurio nevalia nukrypti. Tai yra pastebima ekstremistinių grupių dinamikose (Mills, Freilich, Chermak, Holt, & LaFree, 2019), ypač religingose ir atokiai gyvenančiose bendruomenėse ir kaip jose yra naudojama neapykanta prieš „netradicinės“ orientacijos asmenis (Costello, Rukus, & Hawdon, 2019).

Neapykantos nusikaltimų kontekste ypač svarbi **neutralizacijos technikų teorija**, kurią sukūrė mokslininkai argumentuoja, kad didelė dalis delinkvencijos yra „pastatoma“ ant to, kad asmuo vengia moralinės kaltės už savo nusikalstamus veiksmus ir juos gina, savo deviaciją mato kaip pagrįstą – nors likusi visuomenė ir teisinė sistema taip veiksmus vertinti atsisako (Sykes & Matza, 1957, p. 666). Tai – racionalizacijos: asmuo, pateisinantis savo deviacijas, dažniausiai yra internalizavęs socialines normas ir taisykles, o savo elgesiu ne radikaliai priešinasi sistemai, bet jai „padeda“. Savo deviacijas, o dažnai ir nusikalstamą veiką asmenys neutralizuoja per 5 technikas: atsakomybės neigimą, žalos neigimą, aukos neigimą, smerkiančiųjų pasmerkimą, apeliaciją į aukštesnį lojalumą (ten pat). Neutralizacijos technikas galima pastebėti neapykantos kalboje, kuomet

komentarami nėra tik žargoniniai ar įžeidžiantys, o turi aiškiai išreikštą racionalizaciją. Viename tyrime buvo teigiama, kad naudojant šias technikas pačiuose komentaruose, neapykantos kalba yra rečiau matoma kaip deviantiška (Wilhelm, Joeckel, & Ziegler, 2020). Tokiu atveju ne tik pats deviantas pateisina savo neapykantą ir ją reiškiančius veiksmus, bet ir leidžia kitiems suprasti, kad tokie komentarai nieko blogo nedaro – nors realybėje gali būti kitaip. Per neapykanta grįstų rasistinių išpuolių prizmę, Petrosino smerkiančiųjų pasmerkimo techniką sieja su apeliavimu į aukštesnį lojalumą ir, kad „tokiems nusikaltėliams baltaodžių rasė ir ištikimybė jai eina aukščiau už šalies ar federalinius įstatymus, demokratiją ar net religiją“ (Turpin-Petrosino, 2015, p. 93). Galima kelti mintį, kad neutralizacijos technikoje naudojamos racionalizacijos gali būti išmoktos iš aplinkos, ypač jei asmuo glaudžiai kontaktuoja su bendruomenėmis, kuriose neapykantos išraiškos ir jų pateisinimai yra normalizuojami – tiek socialinių ryšių, tiek socialinio mokymosi teorijose minimi veiksniai gali veikti kartu su neutralizacijos technikoje analizuojamais aspektais ir paaiškinti neapykantos kalbos ir nusikaltimų atsiradimą.

Neapykantos nusikaltimus ir jų priežastis gali paaiškinti sociopolitinė **reliatyvus nepritekliaus teorija**. Tai – vienas iš veiksnių, per kurį galima analizuoti politinius protestus. Mokslininkas Ted Robert Gurr šį reiškinį analizavo per 3 veiksniai: reliatyvų nepriteklių, politinių veiksnių pateisinimą ir įsitikinimus dėl jų teisingumo, balansą tarp nepatenkintų žmonių organizuoto veikimo ir valdžios sugebėjimo suvaldyti jų pyktį. Šio darbo kontekste labiausiai aktualus yra reliatyvus nepriteklis (dar vadinamas populiariu nepasitenkinimu), kuriuo autorius pavadino reiškinį, kuomet asmenys pastebi atotrūkį tarp savo lūkesčių ir galimybių: lūkesčius atspindi produktai ir sąlygos, kuriuos asmuo jaučiasi esąs teisėtai nusipelnęs, o galimybėmis vadina tokių produktų ir sąlygų gavimą ir išlaikymą (Gurr, 1970, p. 24). Kitais žodžiais, asmuo gali jaustis nusipelnęs atitinkamų teisių, ar tam tikros gyvenimo kokybės, bet kai atsiranda kita grupė, kuri „kėsinasi“ į tokius pačius lūkesčius ir galimybes, gali kilti įtampa ir nepasitenkinimas, kad jie bus išstumiami. Kaip pavyzdį galima pateikti tyrimą, kuomet mokslininkai analizavo Barako Obamos prezidentūros laikotarpiu 48% padidėjusį neapykantą kurstančių grupių skaičiaus iškilimą (Beirich & Potok, 2009). Nors pirmo juodaodžio JAV prezidento išrinkimas nebuvo vienintelis veiksnys, autoriai ištyrė, kaip imigracija, globalizacija ir baltaodžių, kaip dominuojančios grupės „nuneigimas“ kėlė konfliktą ir galėjo daryti įtaką ekstremistinių grupių vykdomiems neapykantos nusikaltimams. Galima ištyrėti paraleles su jau aptarta realistinės grupės konflikto teorija ir kaip joje kyla konfliktas tarp dominuojančių ir periferinių grupių. Reliatyvaus nepritekliaus teorijos autorius 2011 metais peržiūrėjo savo darbą ir ne moksliniame straipsnyje teigė, kad nors politinės ideologijos turi įtakos tam tikrų grupių nepasitenkinimo augimui, vis dėlto, reikia atsižvelgti į žmogiškuosius aspektus (Gurr, 2011). Reikia analizuoti, kokią įtaką daro aplinka, socialiniai ryšiai ir komunikacija, kurie

suformuoja tam tikrus lūkesčius, bei atsižvelgti, kodėl tam tikros grupės yra įvardinamos „atpirkimo ožiais“.

Visos šios teorijos turi daugiau panašumų, nei skirtumų – jos daugiau ar mažiau leidžia teigti, kad neapykanta gali kilti iš tam tikro dominuojančios ir periferinės grupės konflikto, o potencialiai nusikalstamas elgesys gali būti suformuojamas artimos aplinkos, socialiniame burbule reiškiamų idėjų. Šio darbo empirikoje analizuojamas žurnalistų žmogiškasis faktorius, jų sąmoningai ar nesąmoningai perteikiamos homofobinės, stereotipinės idėjos gali būti siejamos su aptartą teorijų demonstruojamomis pasekmėmis, paaiškinti iš kur tokios klaidos kyla – ir taip patvirtinti iškeltas hipotezes.

2. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI PRIEŠ LGBTQ+: TEISINĖ SITUACIJA LIETUVOJE, LATENTIŠKUMAS

2.1. Neapykantos nusikaltimų teisinė situacija Lietuvoje, latentiškumo problema

Neapykantos kalba ir nusikaltimai (ypač prieš LGBTQ+ asmenis ir pačią bendruomenę) yra problema Lietuvoje, nors to statistika ir neparodo. Taip yra dėl įvairių priežasčių, bet kaip pagrindinę galima nurodyti tokių nusikaltimų latentškumą. Analizuojant mokslinę literatūrą, galima teigti, kad neapykantos nusikaltimų latentškumui didžiausią įtaką daro 2 pagrindiniai veiksniai: teisės saugos žmogiškasis faktorius ir aukų nepasitikėjimas teisės sauga.

I. Bihariovos monografijoje yra įvairiapusiškai aptariamas teisės saugos pareigūnų žmogiškojo faktoriaus veiksnys, darantis įtaką statistikos duomenų netikslumui. Moksliniame darbe yra pristatomas didelės tikimybės egzistavimas, kad „dalis nusikalstamų veikų, padarytų neapykantos motyvais, nepatenka į šių veikų apskaitą, pareigūnams duomenų formose nenurodžius atitinkamo nusikalstamos veikos padarymo motyvo (žmogiškasis faktorius)“ (Bihariová, 2018, p. 43). Svarbu ir tai, kad valstybės administruojamos statistikos yra painios. Tame pačiame moksliniame darbe atliktų nevyriausybių organizacijų apklausos rezultatai leido teikti išvadą, kad sistema, skirta pranešti patirtus neapykantos nusikaltimus, yra paini ir joje sunku išskirti, kada nusikaltimas yra motyvuotas neapykantos. Pastebima, kad valstybės institucijų pateikiami duomenys rodo egzistuojantį didelį neatitikimą tarp realios situacijos ir statistikos (Bihariová, 2018, p. 44).

Lietuvoje oficiali statistika apie neapykantos nusikaltimus ne tik yra ribota, bet ir neatspindi realybės. LR Baudžiamajo kodekso XXV skyrius „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“ apima 3 straipsnius, iš kurių LGBTQ+ grupės kontekste, platesnė statistika apie neapykanta motyvuotas veikas yra galima tik pagal LR BK 170 straipsnį „Kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę“. Šiame darbe diskriminacija (ir dėl to BK 169 str. „Diskriminavimas dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės) nebus aptariama kaip neapykantos išraiška, nors tai yra diskutuotinas klausimas. Kitos registruotos veikos, padarytos su neapykantos motyvacija, kuri yra nurodoma kaip kaltininko baudžiamąją atsakomybę sunkinanti aplinkybė, nėra įtraukiamos į oficialią neapykantos veikų statistiką (Bihariová, 2018, p. 43). LR Vidaus reikalų ministerija pritaria, kad neapykantos nusikaltimų klausimu renkama statistika nebūna tiksli, dėl Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenų tvarkymo nuostatų ir dėl tokių nusikaltimų tyrimo metodikos trūkumų (Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, 2019). Pareigūnams pildant veikos registro duomenų formą

jie turi nurodyti atitinkamos nusikalstamos veikos padarymo motyvą; jeigu pareigūnas kaip motyvo nenurodo „neapykantos nusikaltimo“, realybėje neapykantos motyvuojama veika gali būti priskaičiuojama kitiems nusikaltimams.

Svarbu pabrėžti, kad žmogiškasis faktorius bei neteisingas dokumentų užpildymas yra tik maža neapykantos nusikaltimų latentiško dalis. Kur kas sudėtingesnė yra neapykantos nusikaltimų aukų nepasitikėjimo pareigūnais pusė, baimė pranešti apie neapykantos nusikaltimus, kas lemia tokių veikų nepatekimą į policijos akiratį. Šiuo klausimu, nepasitikėjimas teisėsauga egzistuoja ne tik LGBTQ+ asmenų tarpe; reiškinį analizuoja tiek Lietuvos (Visockas, 2016; Burnytė, 2013; Dobryninas, Drakšienė, Gaidys, Vileikienė, & Žilinskienė, 2012; Valickas, Justickis, Vanagaitė, & Voropaj, 2012), tiek užsienio (Feddes & Jonas, 2020; Davis & Henderson, 2003; Goudriaan, Lynch, & Nieuwbeerta, 2004) mokslininkai. Bet šio darbo kontekste yra svarbu atsižvelgti į LGBTQ+ asmenis ir jų patirtis.

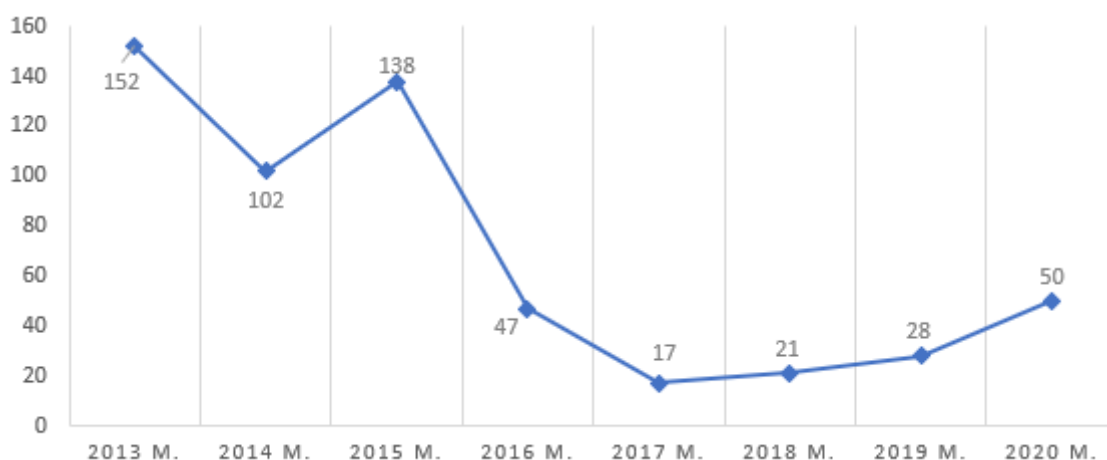
Latentinius nusikaltimus yra geriausiai nagrinėti remiantis moksliniais (ypač viktimologiniais) tyrimais, kurie analizuoja pačių aukų pateiktas patirtis (pvz. *self-report* tyrimuose). Nors ir su trūkumais, tokie tyrimai išgrynina ne tik patiriamas problemas, bet ir gali nurodyti priežastis, kodėl veikų registravimas būna menkesnis ar gausnesnis. Lietuvoje neapykantos nusikaltimų tyrimai LGBTQ+ bendruomenėje pagrįsti yra vykdomi organizacijų, kaip Žmogaus teisių stebėjimo institutas ar Lietuvos Gėjų Lygos asociacijos (Iganskis, 2017; Normantaitė, 2017). Reikia pridurti, kad ne tik LGBTQ+ patiriami neapykantos nusikaltimai nėra gausiai nagrinėjami Lietuvos moksliniame diskurse, bet neapykantos nusikaltimų apskritai (neiškiriant specifinės grupės, prieš kurią šie nusikaltimai yra orientuoti) „kompleksinių mokslinių tyrimų Lietuvoje beveik nėra“ (Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, 2019, p. 4). Galima svarstyti, ar tokių tyrimų trūkumas yra susijęs su statistikos rodikliais ir jų netikslumu; tyrimai dažnai būna užsakomi ar remiami Europos Sąjungos iniciatyvų dėka, bendradarbiaujant su užsienio mokslininkų vykdomais tarptautiniais tyrimais, o rečiau Lietuvos politikos jėgų. Galbūt tai parodo, kad politinėje sferoje neapykantos nusikaltimai yra matomas kaip labai retas reiškinys ir dėl to nevertas finansavimo bei akylesnio mokslinio žvilgsnio.

Egzistuoja ir kiekybinių tyrimų, nagrinėjančių neapykantos nusikaltimus, trūkumas. 2017 m. internetinę apklausą apie LGBTQ+ bendruomenės patirtis pranešant apie neapykantos nusikaltimus, atliko Nacionalinė LGBT* teisių organizacija LGL⁷. Anonimiškai internete apklausti 345 LGBTQ+ bendruomenės nariai atskleidė, kad 54% susidūrė su neapykantos nusikaltimais ir (ar) neapykantos kalbos atvejais per pastaruosius 12 mėnesių; tuo pačiu tik 13% teigė, jog pranešė apie atvejus

⁷ „Neapykantos epidemija Lietuvoje: pranešti ar nepranešti?“, 2017. Prieiga per internetą [žiūrėta 2020-05-15]: <<https://www.lgl.lt/naujienos/neapykantos-epidemija-lietuvoje-pranesti-ar-nepranesti/>>

Lietuvos teisėsaugos institucijoms. Tokią tendenciją patvirtintų statistiniai svyravimai, atskleidžiami BK 170 str. registruotose veikose⁸.

1 paveikslas. Užregistruotos nusikalstamos veikos pagal BK 170 str.

Matomas akivaizdus kitimas: 2013-2015 metais buvo registruojama virš 100 veikų, 2016 m. jos krito perpus iki 47 ir tik 2020 m. pastebimas nežymus augimas. Sunku paaiškinti tokį staigų skirtumą; labiausiai tikėtina, kad galėjo būti sumažėjęs pasitikėjimas teisėsauga ar pasikeitę tokių veikų registravimo metodai. Tokią prielaidą patvirtintų ir kiti Lietuvoje atlikti tyrimai (Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, 2019; Normantaitė, 2017). Reikia turėti omenyje, kad pagal šį straipsnį registruojamos veikos yra ne tik su seksualine orientacija susijusiam neapykantos kurstymui. Darant prielaidą, kad didelė dalis registruotų veikų buvo susijusios su neapykanta prieš kitataučius, LGBTQ+ bendruomenės apklausos rezultatai nėra netikėti.

Galima daryti išvadą, jog analizuojant neapykantos nusikaltimų statistiką Lietuvoje galima susidurti su įvairiomis problemomis. Spręsti apie neapykantos išraiškų problemos dydį vien iš Lietuvoje registruotų veikų skaičiaus nėra korektiška ir dėl to reikia kreipti dėmesį į tyrimus, kuriuose yra parodoma LGBTQ+ bendruomenės perspektyva ir jų patirtys.

2.2. LGBTQ+ bendruomenės narių patirtys, neapykantos nusikaltimų reikšmė

Mokslinėje literatūroje LGBTQ+ bendruomenė yra nurodoma, kaip grupė, patirianti daug psichologinių problemų vien dėl su jų seksualine orientacija ar tapatybe susijusių stigmų, diskriminacijos (Denton, Rostosky, & Danner, 2014; Brennan, Ross, Dobinson, Velduizen, & Steele, 2010; Lick, Durso, & Johnson, 2013). Tai parodo šios grupės pažeidžiamumą – įskaitant ir situaciją

⁸ Registruotų ir perduotų į teismą nusikaltimų, numatytų LR BK 170 str. statistiniai duomenys. Prieiga per internetą [žiūrėta 2021-04-20]: <<https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminių-tyrimu-statistika>>

Lietuvoje. Taip galime teigti remdamiesi tyrimais, kurie nagrinėja šios bendruomenės atstovų patirtis, jas lygina su Europos Sąjungos šalių situacija. Oficialioji LGBTQ+ patiriamų neapykantos nusikaltimų statistika yra vienas iš rodiklių, kuris atspindi ne tiek realią situaciją, kiek Lietuvos tolerancijos būklę. Bendros tolerancijos kultūros šalyje rodiklis neatitinka Lietuvos statistikoje išreiškiamų skaičių, ir tai taip pat leidžia argumentuoti jau aptartą neapykantos nusikaltimų latentškumą ir problematiką.

Platesnį vaizdą į LGBTQ+ bendruomenės patiriamą kasdienybę ir problemas galima išvelgti ES pagrindinių teisių agentūros atliktame tyrime, kuriame dalyvavo beveik 140 000 respondentų, gyvenančių visose ES šalyse-narėse; iš jų 1,398 buvo Lietuvos gyventojai (European Union Agency for Fundamental Rights, 2020, p. 58). Galimybė palyginti Lietuvos ir kitų šalių rezultatus yra naudinga, ir tai galima padaryti per 7 temas, kurios buvo analizuotos tyrimo rezultatuose: gyvenimas atvirai ir kasdienis gyvenimas, diskriminacija, smurtas ir priekabiavimas, visuomenės nusiteikimas ir valdžios požiūris, trans asmenų patirtys, interseksualių asmenų patirtys, socio-demografiniai rodikliai.

Analizuojant visas minėtas temas, galima išskirti kelis pagrindinius momentus. Svarbus **baimės patirti smurtą ir neapykantos išraiškas** aspektas – 44% LGBTQ+ lietuvių bijo viešumoje laikytis už rankų su savo partneriu/partnere, panašus procentas vengia lankytis tam tikrose vietose. Beveik pusė apklaustų lietuvių nesijaučia saugūs ir slepia savo seksualinę orientaciją ar lytinę tapatybę net artimiausioje aplinkoje, kaip namuose – tuo labiau viešose vietose. Ko gero dėl to ir pasitenkinimo gyvenimu vidurkis tarp LGBTQ+ lietuvių yra 5.9/10 – žemiau vertina tik 5 kitos Europos Sąjungos šalys.

Nagrinėjant diskriminacijos temą, rezultatai taip pat parodė, kad LGBTQ+ asmenys suvokia savo statusą kaip nelygų. Įvairiose srityse (darbe, gyvenamosios vietos paieškose, mokymo įstaigose, pan.) diskriminaciją jautėsi patyrė 55% lietuvių, kol bendras ES rodiklis – 42%. Išryškėjo **nepranešimo apie patiriamą diskriminaciją** problema (7% respondentų pranešė atsakingoms institucijoms ar žmonėms), kuri atkartoja, kad ši socialinė grupė jaučia didelį nepasitikėjimą ne tik teisėsauga, bet ir kitais visuomenės nariais. Kaip to priežastys buvo išskirtos baimė atskleisti savo seksualinę orientaciją (51%), jausmas, kad vis tiek niekas nepasikeis (47%), nepasitikėjimas esančiais valdžios pozicijoje (29%), baimė, jog skundas nebus priimtas rimtai (28%), jausmas, kad pranešti neverta, nes tai vis tiek kartojasi (25%).

Paraleles galima išvelgti ir pateiktuose rezultatuose dėl **smurto ir prievartos nepranešimo** – nors neapykantos nusikaltimus patyrė 52% respondentų, tik 18% apie juos pranešė. Priežastys buvo iš dalies panašios: pusė respondentų netikėjo, kad tai ką nors pakeistų, dalis jautė baimę, ar gėdą

(37%), mažesnė, bet pakankamai didelė dalis teigė, kad bijo keršto ir nepasitiki policija (27%). Kito tyrimo metu buvo įvardinta, kad LGBTQ+ asmenys pranešdami apie patirtas neapykantos veikas, po incidento labai jautriai reaguoja į bet kokius teisėsaugos, teismo atstovų komentarus (Iganskis, 2017, p. 30) – nekorektiški, mažai apgalvoti klausimai gali žymiai paveikti tolesnį veikų pranešimą ir patį pasitikėjimą, juntamą teisingumo jausmą.

ES Pagrindinių teisių agentūros tyrime buvo analizuojama ir tai, kaip LGBTQ+ bendruomenė suvokia savo, kaip grupės patiriamo smurto skaičius. 74% teigė, kad skaičius išlieka toks pats, arba šiek tiek sumažėjęs, bet likęs procentas respondentų buvo nuomonės, kad tolerancijos situacija blogėja. Kaip to priežastis įvardino trūkumus įstatymuose, bet didelė dalis asmenų problemą matė negatyviame visuomenės, politikų ir kitų valdžios veikėjų požiūryje į LGBTQ+ bendruomenę.

ES institucijos atliktas tyrimas turi panašumų ir su kitais tyrimais: atliktame kokybiniame tyrime veikų nepranešimo priežastys taip pat buvo nepasitikėjimas baudžiamuoju procesu (dėl baimės patirti diskriminaciją ar stigmatizaciją), baimė atskleisti savo tapatybę, buvusios neigiamos patirtys; tyrimo dalyviai perteikė stiprų baimės ir nesaugumo jausmą, pažeminimą ir jei ne fizines, tai psichologines pasekmes (Mikša, Guliakaitė, & Raskevičius, 2021). Remiantis tokiais tyrimais, galima teigti, kad LGBTQ+ bendruomenės situacija Lietuvoje nėra gera – ji pilna nepasitikėjimo, jausmo, kad ši grupė nėra apsaugota. Dėl to būtų galima kelti tolesnius klausimus: ne tik, kaip būtų galima pagerinti situaciją keičiant teisinius apsaugos aspektus, bet ir keičiant visuomenės tolerancijos lygį, bei analizuojant, kas visuomenės toleranciją paveikia.

3. NEAPYKANTOS KALBOS PROBLEMATIKA, ETIKOS NORMŲ SVARBA IR MASINIŲ MEDIJŲ VAIDMUO

3.1. Neapykantos kalbos ir žodžio/išraiškos laisvės problema

Iš pirmo žvilgsnio, neapykantos nusikaltimų sąvoka gali atrodyti kaip bendrinė, kurioje yra apibrėžiamos skirtingos neapykantos išraiškos, įskaitant ir neapykantos kalbą. Mokslininkės D. Murauskienės teigimu, neapykantos kalbą reikia matyti kaip atskirą nusikalstamų veikų kategoriją dėl teisinių parametrų – ko Lietuvos įstatymai neatkartoja (LR Baudžiamajame Kodekse tiek neapykantos nusikaltimai, tiek neapykantos kalba yra reglamentuojami 170 str. Neapykantos kalba kaip tokia, nėra naudojama sąvoka; ji yra išreiškiama bendriniu „kurstymo“ žodžiu).

Teisėsaugos institucijų praktikoje, neapykantos nusikaltimuose neapykanta gali būti pagrindinė priežastis nusikaltimo vykdymui, bet ji nebūtinai būna vieninteliu motyvu: pirmiau yra įrodinėjama pati nusikalstama veika, o „neapykanta būna įrodinėjama tik kaip subjektyvusis požymis“ (Murauskienė, 2019, p. 7). Kitais žodžiais, be neapykantos aspekto nusikaltimas vis tiek būtų – kaip nužudymo, fizinio smurto pasekmė – o pati veika savo pavojingumo neprarastų, už ją grėstų atitinkama (dažniausiai baudžiamoji) atsakomybė. Tad reikia atsižvelgti į tai, jog neapykantos kalba yra atskiras nusikaltimas, turintis kitokias, bet tiek pat žalingas asmenims ir bendruomenėms pasekmes.

Pasak L. Labanausko, LGBTQ+ yra viena iš pažeidžiamiausių bendruomenių Lietuvoje, kurios gyvenimo kokybei daug įtakos turi neapykantos kalbos patirtys. Jis įvardina, kad neapykantos kalba „<...> paprastai kelia įtampą visuomenėje, nepakantumą kitiems nei daugumos bruožams ir taip kliudo taikiam žmonių sugyvenimui ir socialinei sanglaudai, kuria konfliktams palankią terpę.“ (Labanauskas, 2019, p. 7). Neapykantos kalbos nereiktų vertinti kaip mažiau rimto nusikaltimo, nei fiziniai neapykantos nusikaltimai. Kalba daro įtaką priešiškiems nusistatymams, gali būti susijusi su neapykantos ar stereotipinio požiūrio normalizavimu. Taip pat kalba gali paveikti asmenis, kurie galėtų įvykdyti sunkesnes ir pavojingesnes neapykantos pobūdžio nusikalstamas veikas prieš pažeidžiamas grupes, kaip šiuo atveju, LGBTQ+ bendruomenę. Šias mintis atkartoja ir ataskaitose papildo Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių agentūra (FRA). Ji neapykantos kalbą įvardina kaip veiksnį, fundamentaliai susijusį su gyvenimo visuomenėje bei gyvenimo su savo identitetu, kokybe. Neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančių kalbų gausa kelia baimę ir įbaugina LGBTQ+ bendruomenės asmenis nuo visaverčio dalyvavimo visuomenės gyvenime (European Union Agency for Fundamental Rights, 2009).

Svarbus aspektas, aptariant neapykantos kalbą, yra patyčių ir jų ilgalaikių pasekmių elementas. Neapykantos kalba yra teisinis terminas, kuriame esminis elementas yra neapykantos ar

diskriminacijos kurstymas prieš specifinę žmonių grupę. Patyčios yra labiau suprantamos mokyklos, nepilnamečių kontekste ir gali būti įvardinamos, kaip agresijos forma, kuriai yra svarbus galios disbalansas tarp kaltininko ir aukos (Olweus, 2003). Bet reikia turėti omenyje, kad tiek neapykantos kalba, tiek patyčios turi daugiau panašumų, nei skirtumų – remiantis socialinių ryšių, socialinio išmokymo ir kitomis teorijomis, patyčios be tam tikros intervencijos gali peraugti į neapykantos kalbos skleidimą. Abu reiškiniai turi ilgalaikių pasekmių – gali stipriai paveikti emocinę sveikatą, privesti asmenis prie savižudybės, ar kitų žalojančių veiksmų (Cecen-Celik & Keith, 2019; Herek, Gillis, & Cogan, 1999). L. Labanauskas pabrėžia, kad neapykantos kalba skatina LGBTQ+ asmenis užsiverti, nepasitikėti aplinkiniais bei savimi. Mokslininkas aptaria tyrimo rezultatus, respondentai mini, kad dažnai susiduria su neigiamais prietarais ir išankstiniais nusistatymais, kai kiti kalba apie asmenį, kuris priklauso, ar tariamai priklauso LGBT bendruomenei. Tokie „juokeliai“ ar pasisakymai būna patiriami „darbovietėse, studijų institucijose ir neformalioje aplinkoje“. Netiesiogiai išsakyti negatyvūs komentarai LGBT asmenų buvo vertinami ne tik kaip įžeidūs, bet ir „verčiantys LGBT asmenis gyventi „burbule“ – daugeliu atveju LGBT asmenys pateikia save kaip labai atvirą ir draugišką socialinę grupę, bet siekiant apsisaugoti nuo neapykantos, šiems asmenims būdinga nepasitikėti kitais visuomenės nariais.“ (Labanauskas, 2019, p. 48). Tokie „buitiški“ komentarai iš pirmo žvilgsnio nėra matomi kaip neapykantos kalba, ypač kai nėra intencijos neapykantą kurstyti – galima įvardinti kaip patyčias. Bet reikia įvertinti, kad nuolatinis susidūrimas su identiteta žeminančiais žodžiais yra varginantis ir emociškai kenksmingas, ribojantis laisvę ir skatinantis atskirtį nuo visuomenės.

Kreiptinas dėmesys į tai, kad šiuo aspektu mes galime atsidurti „pilkojoje zonoje“ tarp neapykantos kalbos ir neapykantos laisvės. D. Murauskienė išskiria aiškią paralelę tarp šių dviejų aspektų: „Neapykantą kurstančios kalbos atveju, kaltininko neapykanta, šališkos nuostatos yra esminis momentas taikant baudžiamąją atsakomybę, nes nesant šio motyvo, pati kalba, savaime, nėra nusikalstama veika; priešingai, tai yra konstitucinė vertybė.“ (Murauskienė, 2019, p. 8). Iš vienos pusės, neapykantos kalba yra žalinga, bet iš kitos, už ją bausti negalima, nes tai yra žodžio laisvė ir visi turi teisę sakyti ką nori. Galbūt dėl tokių teisinių subtilumų, neapykantos kalba nėra gausiai registruojamas nusikaltimas ir kartais priimamas kaip „ne tokia rimta“ nusikalstama veika. Vis dėlto, neapykantos kalbos kaip nusikaltimo su aiškiais pasekmėmis ignoravimas gali išaugti į didelę problemą – ypač, kai neapykantos kalba pasiekia didesnę auditoriją visuomenės informavimo priemonių pagalba, tampa normalizuojama (Somerville, 2011; Strauss, 2007).

3.2. Informacijos skleidimo visuomenės informavimo priemonėse taisyklės

Nors neapykantos kalba yra įvardijama LR BK, papildomą kontrolę turėtų užtikrinti ir informacijos skleidimo visuomenės informavimo priemonėse taisyklės. Šios taisyklės sukurtos visuomenės informavimo skaidrumo, tikslumo ir teisingumo užtikrinimui. Pagrindiniai tokių taisyklių rinkiniai yra pateikiami Lietuvos žurnalistų ir leidėjų Etikos kodekse bei Lietuvos visuomenės informavimo Etikos kodekse. Žurnalistų darbą prižiūri Lietuvos Žurnalistų Sąjunga (toliau LŽS) ir jų suburta Etikos komisija, taip pat, Visuomenės informavimo etikos asociacija ir jų suburta Visuomenės informavimo etikos komisija. Visos visuomenę pasiekiančios publikacijos turi atitikti šių kodeksų standartus, o jeigu dėl jų laikymosi, žurnalistų skaidrumo, pateikiamos informacijos tikslumo kyla abejonės, tai pastebėję visuomenės nariai gali kreiptis tiek į LŽS Etikos komisiją, tiek į Visuomenės informavimo etikos komisiją. Abi komisijos yra atsakingos už skundų nagrinėjimus, galimus Kodeksų pažeidimų analizes ir sprendimų priėmimus.

Minėti etikos dokumentai yra platūs ir savo esme panašūs. Toliau yra nagrinėjami tie etikos dokumentų straipsniai, kurie yra aktualūs LGBTQ+ patiriamų neapykantos nusikaltimų, neapykantos kalbos kontekste: straipsniai, užtikrinantys nešališką, tolerantišką informacijos sklaidą, kurie siekia tinkamo visuomenės informavimo. LŽS Etikos kodekso 1 straipsnis yra skirtas būtent tokios taisyklės užtikrinimui: „Galimybė gauti ir skleisti informaciją, būdama viena iš pagrindinių žmogaus teisių, turi būti gerbiama, tačiau ją įgyvendinant privalu garantuoti visas kitas žmogaus teises ir laisves. Atsižvelgiant į šių žmogaus teisių sąveiką, būtina nuolat siekti jų teisingos pusiausvyros.“⁹ To pačio kodekso 3 straipsnyje yra užtikrinama, kad turi būti skelbiamos „tikslios, teisingos žinios ir įvairios nuomonės“, o taip pat „viešosios informacijos rengėjas negali skleisti nuomonių, kurios pažeistų teisę bei etiką“¹⁰. Šio straipsnio svarbus papildymas yra pateiktas Lietuvos visuomenės informavimo Etikos kodekse; jame įtvirtinto 3 straipsnio turinys yra toks pats, tik šalia yra papildomas sakiniu: „Nuomonės turi būti reiškiamos etiškai“¹¹ – šis sakinytis yra svarbus, atsižvelgiant į žmogaus teisių gynimą, užtikrinimą. Jeigu pateikiama informacija turi galią suskaldyti visuomenės nuomones, yra jautri, publikacijose pateikiamas požiūris privalo nepažeisti etikos normų, nebūti diskriminacinio, neapykantą skleidžiančio ir/ar skatinančio pobūdžio.

Abu minėti kodeksai išreiškia poziciją, kad nuomonių įvairovė yra skatinama. Pvz., 5 straipsnyje yra rašoma, kad „<...> Gerbdami nuomonių įvairovę, žurnalistai, viešosios informacijos rengėjai ir

⁹ Lietuvos žurnalistų ir leidėjų Etikos kodeksas, 2005. Prieiga per internetą [žiūrėta 2020-04-20]: <http://www.lzs.lt/lt/teises_aktai/etikos_kodeksas.html>, 1 str.

¹⁰ Ten pat, 3 str.

¹¹ Lietuvos visuomenės informavimo Etikos kodeksas, 2016. Prieiga per internetą [žiūrėta 2020-04-20]: <<https://www.etikoskomisija.lt/teisine-informacija/etikos-kodeksai/item/215-visuomenes-informavimo-etikos-kodeksas>>, 3 str.

skleidėjai turi pateikti ne mažiau kaip dviejų skirtingų, tarpusavyje nesusijusių asmenų nuomones, kai informacija yra prieštaringa, neaiški arba susijusi su konfliktiniais klausimais.“¹² Šio straipsnio tikslas – kad skaitytojas galėtų geriau suvokti konfliktinę situaciją, jos priežastis, pasekmes, skirtingus argumentus. Kaip svarbų, galima išskirti iš 18 straipsnį: „Rinkdami ir pateikdami informaciją apie nusikalstamas veikas, nelaimingus atsitikimus ir kitokius atvejus, kai asmenims padaroma turtinė ar neturtinė žala, žurnalistai, viešosios informacijos rengėjai ir skleidėjai privalo stengtis, kad tokia informacija nesukeltų nukentėjusiam ir nekaltam asmeniui papildomų išgyvenimų ir kančių.“¹³ Interpretuojant šią nuostatą neapykantos nusikaltimų kontekste, žurnalistų pareiga yra informaciją perteikti tokiu būdu, kad tiek auka (pvz., LGBTQ+ bendruomenės narys), tiek suinteresuota grupė (pvz., pati LGBTQ+ bendruomenė) nepatirtų papildomų sunkumų – emocinių, fizinių ar finansinių.

Neapykantos nusikaltimų kontekste esminis yra ir 39 straipsnis: „Žurnalistai, viešosios informacijos rengėjai ir skleidėjai neturi piktnaudžiauti katastrofų, avarių, mirties, bandymo nusizudyti, sužalotų asmenų, smurto, agresijos ar žiauraus elgesio su gyvūnais vaizdais bei istorijomis, kurie gali žėisti ten vaizduojamų asmenų ar jų artimųjų jausmus bei informacijos vartotojų jautrumą. Informuojant apie tokio pobūdžio įvykius būtina vengti nepagrįstų kaltinimų, ironijos, sarkazmo, patyčių elementų bei skelbti įspėjimus ar atitinkamai žymėti informaciją, sudarant sąlygas jautriems informacijos vartotojams tokios informacijos išvengti.“¹⁴ Bet kokios neapykantos išraiškos – kalbos, ar fizinio smurto pavidalą turinčios – negali būti pajuokiamos informavimo priemonėse, žurnalistai negali apie jas kalbėti dviprasmiškai.

Aiškią etiką ribas, susijusias su LGBTQ+, nubrėžia ir 48 straipsnis: „Žurnalistams, viešosios informacijos rengėjams ir skleidėjams draudžiama žeminti ar šaipytis iš žmogaus pavardės, rasės, tautybės, etniškumo, jo religinių įsitikinimų, amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios ar fizinių trūkumų, fizinių duomenų net tada, kai tas žmogus yra nusikaltęs. Žurnalistai, viešosios informacijos rengėjai ir skleidėjai taip pat neturi sieti įtariamo, kaltinamojo ar nusikaltusio asmens priklausymo tam tikrai tautinei, etninei ar socialinei grupei, jo seksualinės orientacijos su jo padarytu nusikaltimu bei tai pabrėžti.“¹⁵ Šio straipsnio svarba pasižymi jo galioje žurnalistams leisti visuomenę informuoti apie tai, ar auka priklauso tam tikrai socialinei grupei, ar yra atitinkamos seksualinės orientacijos, nes šie bruožai gali būti svarbūs informacijos konteksto aspektai. Tuo pačiu, žurnalistai yra įpareigojami neteisinti kaltinamojo naudojant tuos pačius aspektus. Kitaip tariant, tam

¹² Ten pat, 5 str.

¹³ Ten pat, 18 str.

¹⁴ Ten pat, 39 str.

¹⁵ Ten pat, 48 str.

tikrų aspektų pabrėžimas aukos kontekste gali padėti suvokti situacijos sudėtingumą, tačiau kaltinamojo atveju tai negali tapti pretekstu nuvertinti atliktą nusikaltimą, jo sunkumą ar svarbą.

LGBTQ+ kontekste galima paminėti ir žurnalistų pareigą informacijos vartotojus supažindinti su aprašomų asmenų teisėmis ar laisvėmis, net jei tie asmenys jų nesuvokė. Tai įvardina 50 straipsnis: „[Žurnalistai, viešosios informacijos rengėjai ir skleidėjai] Privalo gerbti žmogaus teises ir laisves net ir tais atvejais, kai asmuo nežino ar nesuvokia savo teisių. Žurnalistai, viešosios informacijos rengėjai ir skleidėjai neturi piktnaudžiauti asmens silpnybėmis ir nebrandumu, savo turimų teisių ir laisvių nesuvokimu, skatinti asmenis atlikti žeminančius veiksmus ar poelgius, vaizduoti situacijose, kurios pažeidžia žmogiškąjį orumą.“¹⁶

Atsižvelgiant į šiuos straipsnius, galima teigti, kad Lietuvoje žurnalistai turi pareigą informaciją skleisti pagal taisykles, kurios ne kartą pabrėžia socialinės lygybės ir lygių teisių užtikrinimo svarbą. Visuomenės informavimo priemonėse neturėtų būti perteikiamas pajuokiantis požiūris, turėtų būti reprezentuojama nuomonių įvairovė, informacija pateikiama nešališka, tiksli, užtikrinanti žmogaus teises ir laisves, kad informacijos vartotojai turėtų galimybę susidaryti savo požiūrį į pateikiamus faktus. Etikos taisyklėse svarbus aspektas yra tinkama mažumų, pažeidžiamų grupių, tolerancijos užribiuose esančių bendruomenių reprezentacija. Svarbu išsiaiškinti, ar tokios taisyklės sutampa su esama situacija žiniasklaidos priemonėse.

3.3. Masinių medijų vaidmuo ir sąsajos su neapykantos išraiškomis

Darbo empirinėje dalyje yra koncentruojamasi į žurnalistų gebėjimą atskirti įvairias neapykantos išraiškas, bandant išvelgti sąsajas su jų asmeniniais nusistatymais prieš ar už LGBTQ+. Kaip masinių medijų dalyviai, žurnalistai turi laviruoti tarp nešališkumo, kurį skatina aukščiau apibendrinti etikos kodeksai, bei žmogiškojo elemento – klaidų darymo dėl nežinojimo, ar subjektyvumo. Ši grupė perteikia žinias, faktus, bei siekia sudominti skaitytoją – tam naudojama kalba gali būti sukelianti atitinkamą nuotaiką (pavyzdžiui, dažnai antraštėje apie sunkų nusikaltimą, galime rasti žodį „šurpus“ – kas kuria baimę), bet ir perteikianti rašytojo stereotipus. Kaip buvo aptarta ankstesniuose skyriuose, tam tikri neigiami stereotipai turi dideles sąsajas su neapykantos išraiškomis. Tad galima kelti klausimą – koks egzistuoja ryšys tarp masinių medijų ir neapykantos išraiškų?

Masines medijas galima suvokti kaip tam tikrų „ideologijų“ skleidimo priemonę, per kurias yra reprezentuojamas pasaulis. Per medijas mums yra „parduodami produktai ir idėjos, asmenybės ir

¹⁶ Ten pat, 50 str.

pasaulėžiūros“, kurių visumą galime suprasti kaip tam tikras ideologijas, formuojančias mūsų suvokiama realybę (Croteau, Hoynes, & Milan, 2012, p. 161). Svarbu paminėti ir tai, kad masinės medijos yra ypač politizuota vieta, kur dažnai galima matyti savotiškas „dvikovas“ tarp skirtingų požiūrių; nuo jų yra neatskiriamas redaktorių, žurnalistų darbas. Dar 20 a. mokslininkai analizavo, kaip masinės medijos padeda formuoti politinę realybę per dienotvarkės nustatymą (McCombs & Shaw, 1972), atkreipiant auditorijos dėmesį į tam tikras visuomenės problemas ir politines aktualijas. Per masines medijas auditorijos gauna informaciją apie temas, į kurias reikia kreipti dėmesį, kurios yra įvardinamos, kaip „svarbios“ – vyksta visuomenės nuomonės formavimas. Egzistuoja argumentai, kad dienotvarkės nustatymas ir pačių masinių medijų įtaka žmonėms ir jų nuomonei nėra iki galo aiški; medijos gali paveikti auditorijos nuomones, bet lygiai taip pat pačias medijas gali paveikti visuomenės nuomonių klimatas – ir atsiranda noras auditorijai įtikti (Chen & Pain, 2018, p. 466). Įtikimas auditorijai gali būti įžvelgiamas tam tikrų politinių aktualijų laidose; JAV kanalas „Fox News“ garsėja tuo, kad transliuoja žmonėms, kurių pažiūros yra konservatyvios – liberalesnis asmuo į tokį kanalą dėmesio nekreips ir jo suvokimas apie aktualias problemas gali radikaliai skirtis. Pavyzdžiui, kol konservatyvus asmuo matys laidas, kuriose yra perteikiama žinutė, kad homoseksualūs asmenys nori sugriauti šeimos institutą, liberalus asmuo iš jo pažiūras skleidžiančios laidos girdės informaciją, apie augantį pasipriešinimą vienos lyties partnerystei ir gresiančią žmogaus teisių krizę. Tad masinių medijų skleidžiamos ideologijos niekada nebus vienodo pobūdžio, ypač visuomenėse, kur medijos yra pakankamai laisvos ir kiekvienas gali pasirinkti, kokio tipo turinį nori vartoti (Stroud, 2008).

Galima teigti, kad masinių medijų sąsajos su neapykantos išraiškomis išryškėja tada, kai auditorijos gauna vieno tipo informaciją ir vartoja tik vieno pobūdžio „ideologiją“. Tuomet atsiranda grėsmė matyti „kitas“, nedominuojančias grupes kaip jų stereotipus – vien dėl jų atstovų reprezentacijos nebuvimo (Ng, 2013; Nölke, 2018). Kaip pavyzdį paėmus šalis, kuriose masinės medijos yra cenzūruojamos ir pasirinkimo nėra daug, yra matoma įtaka – ypač sutvirtinant stereotipus. Kinijoje atlikti tyrimai parodė, kad egzistuoja sąsajos tarp neigiamo požiūrio į LGBTQ+ bendruomenę ir vartojamų medijų turinio, kurios propaguoja tradicines lyčių ir šeimos roles, neigiamai vaizduoja „deviantiškas“ grupes arba jų iš vis nevaizduoja – kas irgi sutvirtina neigiamus stereotipus (Tu & Lee, 2014; Hu & Li, 2019). Galima brėžti paraleles ir su Lietuva; nors cenzūra neegzistuoja, mažos šalies masinės medijos yra pakankamai homogeniškos ir LGBTQ+ temos kontekste, skleidžiančios „tradicinį“ turinį. Taip galima teigti vien remiantis tuo, kad naujienos apie LGBTQ+ bendruomenę beveik visada bus kontraversiško, daugiau neigiamo pobūdžio – ne teigiama

istorija, o „kova dėl partnerystės“¹⁷, ar neapykantos nusikaltimo pranešimas¹⁸. Masinių medijų pagalba per reportažus, stereotipus ir tam tikrą požiūrį gali perduoti ne tik viešos figūros; žodis yra suteikiamas apklausiant ir ne visuomet gerai informuotus žmones iš gatvės, kurių nuomonė būna pateikiama, kaip iliustratyvi, bet labiau veikia, kaip nuomonę formuojanti (Beckers, 2019). Masinės medijos gali būti ne tik stereotipų daromos žalos šaltinis, bet ir antrinės viktimizacijos vieta – netiesiogiai patiriami neapykantos nusikaltimai gali kelti skausmą tiek asmeniui, tiek bendruomenei ir turėti trumpalaikes ir ilgalaikes pasekmes (Paterson, Brown, & Walters, 2019).

Žurnalistai yra neatsiejami nuo masinių medijų, nes jie tiesiogiai perduoda informaciją savo auditorijoms. Jų naudojama kalba, sakinių struktūra gali suteikti skleidžiamai informacijai kitokią nuotaiką, kaip ir tam tikrų detalių (ne)minėjimas. Nors žurnalistų darbo dalis yra stengtis būti kuo objektyvesniais, laikytis etikos normų, ne visuomet pasiseka išvengti stereotipų perdavimo. O būtent per kalbą stereotipai yra geriausiai perduodami, patvirtinami, formuojami ir palaikomi (Beukeboom & Burgers, 2019, p. 5). Klaidų darymas, stereotipų ir pirminio nusistatymo įtaka ar nepakankamas temos išmanymas gali paveikti žurnalistų darbo kokybę, formuoti visuomenės nuomonę ir toliau viktimizuoti LGBTQ+. Toliau bus pristatoma empirinė šio darbo dalis, kuria siekiama išanalizuoti veiksnius, galinčius daryti įtaką žurnalistų darbui, o per jį – visuomenei.

¹⁷ „13 konservatorių ragina nesvarstyti partnerystės įstatymo, reikalauja referendumo“, 2021. Prieiga per internetą [žiūrėta 2021-05-21]: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/13-konservatoriu-reikalauja-referendumo-del-partnerystes-56-1507586>>

¹⁸ „Žiaurumu persmelkta byla: atėmė vyro gyvybę iš neapykantos dėl jo seksualinės orientacijos“, 2021. Prieiga per internetą [žiūrėta 2021-04-23]: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/ziaurumu-persmelkta-byla-ateme-kaunicio-gyvybe-is-neapykantos-del-jo-seksualines-orientacijos-59-1491346>>

4. TYRIMO METODIKA

4.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimė savanoriškai dalyvavo 111 respondentų, iš kurių buvo atrinkta ir tinkamais tyrimui pripažinta 106. Vienintelis reikalavimas – šiuo metu dirbamas žurnalistinis darbas. 5 šio reikalavimo neatitikę asmenys buvo iš rezultatų analizės pašalinti (taip buvo nuspręsta įvertinant anketoje pateiktus atsakymus).

Buvo taikoma netikimybinė patogioji (su sniego gniūžtės aspektais) atranka. Kadangi buvo siekiama apklausti kaip įmanoma daugiau ir kuo įvairesnes sociodemografines charakteristikas atitinkančių ir šiuo metu žurnalistinį darbą atliekančių asmenų, apklausa buvo siunčiama į visas viešai prieinamas visuomenės informavimo priemonės. Apklausa turėjo sniego gniūžtės aspektų, nes ypač mažų miestelių visuomenės informavimo priemonės dažnai turėjo nurodytą vos vieną kontaktą ir nebuvo galima pasiekti visų darbuotojų, todėl atsiliepus redaktoriui, direktoriui ar kitam atsakingam asmeniui, buvo prašoma anketą išsiųsti kolegoms.

Nėra būdo apskaičiuoti tyrimo reprezentatyvumo paklaidą, nes nėra žinomas tikslus Lietuvoje dirbančių žurnalistų skaičius. Nemažai dirba laisvai samdomais darbuotojais, nepriklauso jokioms juos registruojančioms grupėms ar draugijoms, veikia buriasi neformaliose vietose (pavyzdžiui, socialinio tinklo Facebook uždaroje grupėje). Vis dėlto, turint omenyje tai, jog Lietuva yra nedidelė šalis, o aktyviai ir pastoviai žurnalistinį darbą dirbančių asmenų skaičius yra baigtinis, užsibrėžtas tikslas apklausti bent jau 100 respondentų buvo įvykdytas, o tyrimė dalyvavę 106 tyrimui tinkami respondentai atrodo kaip Lietuvos žurnalistus ganėtinai patikimai reprezentuojantis skaičius.

Kadangi apklausa buvo savanoriška ir anoniminė, norint užtikrinti atsakymų konfidencialumą ir absoliutų respondentų pasitikėjimą, teko pasitikėti ir pačiais respondентаis jiems teigiant, kad šiuo metu dirba žurnalistinį darbą. Nors kai kurie įvardijo savo dabartinį darbą kaip nebūtinai pirmiausiai žurnalistinį (buvo tokių, kurie dirba redaktoriaus, fotografo, budėtojo ir pan. darbus), dėl apklausos dalinimo pobūdžio ir prašymo ją nukreipti tik kriterijų atitinkantiems asmenims, buvo nuspręsta tokių apklaustųjų iš galutinių rezultatų nešalinti. Toks sprendimas priimtas remiantis darbo autorės turima ilgamete (2013-2020 m.) žurnalistinio darbo patirtimi įvairiose masinėse medijose ir suvokiant, jog dažnai masinėse medijose dirbantys asmenys yra priversti turėti keletą darbų vienu metu.

1 lentelėje pateiktos visų respondentų sociodemografinės charakteristikos ir parodyta, kokia absoliuti ir procentinė imties dalis pateko į tam tikras grupes.

1 lentelė. Sociodemografinės tyrimo dalyvių charakteristikos

Kintamasis	Grupės	N	%
Amžius	18-40 m.	75	70,8
	40+ m.	31	29,2
Lytis	Moteris	65	61,3
	Vyras	41	38,7
Išsilavinimas	Vidurinis/bakalauras	70	66
	Magistras/doktorantūra	36	34
Specialybė	Žurnalistika	80	75,5
	Kita	26	24,5
Šeimyninė padėtis	Nesusituokę/išsiskybę	70	66
	Susituokę	36	34
Gyvenvietė	Kaimas/mažas miestas	22	20,8
	Vidutinis/didelis miestas	84	79,2
Tikėjimas	Taip/greičiau taip	49	46,2
	Ne/greičiau ne	57	53,8
Šeimos tikėjimas	Taip/greičiau taip	57	53,8
	Ne/greičiau ne	49	46,2
Neapykantos nusikaltimo patirtis	Taip/greičiau taip	24	22,6
	Ne/greičiau ne	82	77,4
Patyčių patirtis	Taip/greičiau taip	86	81,1
	Ne/greičiau ne	20	18,9
Neapykantos kalbos patirtis	Taip/greičiau taip	75	70,8
	Ne/greičiau ne	31	29,2
Diskriminacijos patirtis	Taip/greičiau taip	44	41,5
	Ne/greičiau ne	62	58,5
Santykio su LGBTQ+ vertinimas	Palaikantis/narys	56	52,8
	Nešališkai	42	39,6
	Neigiamai	8	7,5
LGBTQ+ artimieji	Taip	52	49,1
	Ne	30	28,3
	Nežinau	24	22,6

Pastaba: visa tyrimo dalyvių imtis - 106.

4.2. Tyrimo instrumentas

Tyrimo instrumentas buvo apklausa, sudaryta iš 3 dalių:

- 1) Sociodemografinių rodiklių anketa;
- 2) Neapykantos išraiškų formų situacijose įvertinimas;
- 3) Homofobijos skalė (Herek, 1988).

Sociodemografinių rodiklių skiltyje tyrimo dalyvių buvo prašoma pasirinkti vieną iš atsakymų, o į kelis klausimus atsakymą įrašyti (2 priede). Šie rodikliai buvo naudojami tyrime ir duomenų apdorojimo stadijoje, juos suvienodinant į kategorijas – daugiau apie tai poskyryje „Duomenų analizės metodai“.

4.2.1. Ekspertų nuomonė neapykantos išraiškos formų situacijų sudarymo procese

Vienas iš tyrimo instrumentų – neapykantos išraiškų formų situacijose įvertinimas. Tyrimo dalyviams buvo pateikta 16 skirtingų situacijų (pavyzdžių, citatų iš žiniasklaidos, televizijos laidų – jos išvardintos kartu su rezultatais, tyrimo rezultatų poskyryje „Situacijų vertinimo rezultatai“). Pateiktų situacijų naudojimo tikslas: patikrinti kurias neapykantos išraiškos formas respondentai atpažįsta geriausiai, kurias – prasčiausiai. Taip pat: patikrinti kokios yra dažniausiai daromos klaidos, kokios – rečiausiai.

Sukūrus neapykantos išraiškos formų situacijas, kurios bus pateiktos Lietuvos žiniasklaidos atstovams, prieš tai jie buvo tikrinami pasitelkiant ekspertus žmogaus teisių srityje. Šių ekspertų nuomonių tikslas: užtikrinti, kad situacijos respondentų bus suprantamos tinkamai, yra išreikštos informatyviai, ne dviprasmiškai. Siekiama panaikinti esamas klaidas, parengti aiškų ir informatyvų apklausos aprašymą, apklausoje naudoti ekspertų rekomenduojamas frazes ir jų formuluotes.

Ekspertai buvo atrenkami pagal jų išsilavinimą žmogaus teisių srityje ir darbą su neapykantos išraiškos formomis, turimą patirtį ir žinias. Ekspertai buvo renkami kreipiantis į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą, Lietuvos gėjų lygą, Žmogaus teisių stebėjimo institutą, Lygių galimybių plėtros centrą. Buvo siekiama užtikrinti, kad ekspertai bus dirbantys skirtingose įstaigose, todėl turintys skirtingas patirtis, nuomones.

Buvo atrinkti **5 ekspertai**, kurie visi turi skirtingus išsilavinimus (socialiniai mokslai, komunikacijos, teisės mokslai), dirba skirtingose žmogaus teisių srityse (Lietuvos žmogaus teisių centro komunikacijos srities ekspertas, Lygių galimybių plėtros centro ekspertas, Žmogaus teisių stebėjimo instituto projektų valdymo ekspertas ir teisininkas, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos ekspertas). Visi 5 ekspertai turi magistro išsilavinimus, šiuo metu dirba žmogaus teisių srityje. Situacijas vertino 3 moterys, 1 vyras ir 1 asmuo, savo biologinės ir socialinės lyties

neidentifikuojantis, todėl įvardinama/-as kaip „kita“. 3 iš 5 apklausą atlikusių ekspertų yra LGBTQ+ nariai. Visi 5 ekspertai įvardijo, kad jų aplinkoje yra LGBTQ+ bendruomenei priklausančių asmenų.

Į paruoštą klausimyną atsakius 5 ekspertams, buvo pasirinkta kiekvienoje situacijoje homofobiškumą, neapykantos išraiškos formas ir jų atpažinimą užtikrinanti atsakymų dauguma. Remiantis ekspertų atsakymais, iš situacijų buvo išbrauktos dviprasmiškos situacijos: tokios, kuriose ekspertų nuomonės išsiskiria, nėra daugumos arba situacijos įvertinamos kaip neaiškios, tyrimui nerekomenduojamos naudoti.

Ekspertams buvo pateikta beveik pilna apklausa (nebuvo homofobijos skalės), tad sudaryta iš dviejų dalių: sociodemografinės apklausos ir 20 neapykantos išraiškos formų situacijų.

Iš 20 pateiktų neapykantos išraiškos formų situacijų, vertinant ekspertų atsakymus ir statistiką buvo nuspręsta atsisakyti 4 situacijų, kurias ekspertai įvertino kaip nevienareikšmes, ties kurių atsakymais ekspertų nuomonės išsiskyrė. Tyrimui buvo pasirinktos naudoti tik tos situacijos, kuriose bent 50% ekspertų pasirinko vieną iš pateikiamų atsakymų. Užtikrintai teisingais atsakymais laikomi tie, kurių atsakomumo procentas bent 60% (atsakymą pasirinko mažiausiai 3 ekspertai iš 5).

9 situacijose iš atrinktų 16 naudojamų galutiniame apklausos variante, vienas iš atsakymų buvo vienareikšmis: 100% ekspertų pasirinko vieną ar net kelis variantus kaip teisingus. 8 situacijose iš 16 naudojamų galutiniame apklausos variante, vienas iš atsakymų buvo beveik vienareikšmis: 80% ekspertų pasirinko jį kaip teisingą. Pagal ekspertų pasiūlymus buvo redaguojama ir sociodemografinė apklausa ir joje pateikti variantai. Pagal ekspertų patarimus buvo pakeistas ir apklausos aprašymas: konkretizuotos sąvokos, jos suvienodintos ir paaiškintos visur remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu.

4.2.2. Homofobijos klausimynas

Tyrimo dalyvių požiūris ir nuomonės apie homoseksualumą buvo vertinamos naudojant homofobijos skalę (Herek, 1988), panaudojant Lietuvoje atliktame N. Mažeikienės ir I. Šulcaitės tyrime pateiktą vertimą (Mažeikienė & Šulcaitė, 2010). Originalus homofobijos skalės variantas pateiktas G. M. Herek'o straipsnyje (1988), „*Scale Items for Attitudes Toward Lesbians and Gay Men*“ (ATLG); jis šiek tiek skiriasi nuo lietuviško varianto – lietuviškai adaptuoti teiginiai yra suskirstomi ne į 2 subskales (moteriško ir vyriško homoseksualumo), o į 4 subskales (įtraukiant socialines teises ir tabu), remiantis autorių atlikta faktorine analize. Originalus ir lietuviškas variantai buvo skirti nustatyti jaunimo požiūrį į homoseksualius vyrus ir moteris – rezultatai buvo skirti lyginti skirtingų lyčių požiūrį į skirtingų lyčių homoseksualumą. Šiame darbe atliktas tyrimas buvo skirtas ne jaunimui, o įvairaus amžiaus žurnalistams. Todėl šia skale daugiau yra remiamasi dėl teiginių patikrintumo. Naudojamas homofobijos skalės instrumentas yra skirtas iširti požiūrį tik į 2 tapatybes,

kurios sudaro LGBTQ+ visumą (lesbietes ir gėjus). Aprėpti požiūrį į visas tapatybes būtų svarbus darbas, bet jo apimtis kur kas didesnė, dėl to nėra aptariama. Iš kitos pusės, teorinėje dalyje buvo norima aptarti visą LGBTQ+, nes tai yra korektiška iš bendruomenės reprezentacinės perspektyvos. Galima dvejoti, ar šio instrumento rezultatai rodytų toleranciją, jeigu būtų aprėptos visos tapatybių kategorijos – reikia turėti omenyje, kad Lietuvoje homoseksualumas dar nėra daugumai priimtina tema; apie translytiškumą yra iš vis mažai kalbama.

Atsakymai buvo pateikiami 9-ių taškų Likerto skalėje (vykdant tyrimą buvo keliami klausimai dėl pakeitimo į 7-ių taškų skalę, bet buvo nuspręsta likti prie originalaus 9-ių taškų išskaidymo), kurie nurodo asmens pritarimą teiginiams: nuo 1 – *visiškai nepritariu*, iki 9 – *visiškai pritariu*. Teiginiai buvo tokio pobūdžio, kad žemesnis įvertinimas reišktų tolerantiškesnį požiūrį. Herek'o tyrime pateiktas visos skalės vidinis patikimumas Cronbach alfa 0,95; buvo išskirtos 2 subskalės: „požiūris į moterišką homoseksualumą“ (*Attitudes Toward Lesbians*, arba ATL) ir „požiūris į vyrišką homoseksualumą“ (*Attitudes Toward Gay Men*, arba ATG) – abi subskalės turėjo po 10 teiginių, o vidinis patikimumas $\alpha > 0,7$ (Herek, 1988, p. 456). Lietuvoje atlikto tyrimo variante faktorinė analizė išskyrė dar 2 papildomas subskales, tad teiginiai išsiskirstė:

- „Vyriško homoseksualumo“ subskalę sudarė 9 teiginiai apie vyrų homoseksualumą (subskalės $\alpha = 0,93$); šiame darbe atliktame tyrime Cronbach alfa – 0,94.
- „Moteriško homoseksualumo“ subskalėje buvo 8 teiginiai apie moterų homoseksualumą ($\alpha = 0,93$). Šio tyrimo kontekste įvertis buvo 0,92.
- „Socialinių teisių“ subskalę sudarė 2 teiginiai, iš esmės apie moterišką homoseksualumą, bet tarpusavyje juos sieja ir platesnis, įstatyminis lygmuo (subskalės vidinis patikimumas įvertintas $\alpha = 0,57$). Šiame tyrime įvertis buvo aukštesnis – 0,65, tad dar galima įvertinti, kaip patikimą.
- „Tabu“ patikimumas matuojamas nebuvo, nes subskalėje yra tik 1 teiginys, kuris originaliai galėjo priklausyti vyriškui homoseksualumui, bet homoseksualių vyrų teisės įsivaikinti klausimas matomai buvo suprastas kitaip (Mažeikienė & Šulcaitė, 2010, p. 102).

Šiame darbe pateikiamo tyrimo visos homofobijos skalės vidinis suderinamumas $\alpha = 0,97$, kas rodo didelį homogeniškumą ir reiškia, kad metodika tinkama tyrimo tikslams įgyvendinti

4.3. Tyrimo eiga

Atliktas koreliacinis tyrimas, apklausa buvo vykdoma dvi savaites, papildomai respondentų nebuvo ieškoma. Pasiėkus tik vieną masinės medijos atstovą, t.y. redaktorių/direktorių/vadovą, buvo papildomai rašomas laiškas ir prašoma apklausą padalinti kolegoms, darbuotojams. Prieš tyrimą

buvo daromas tyrimas su lygių teisių ekspertais, norint užtikrinti, kad apklausos klausimai ir situacijos yra aiškios, suprantamos, konkrečios. Tai plačiau aprašoma skyriuje 4.2.1.

Apklausoje buvo pateikiamas tekstas su konfidencialumo garantavimu ir apklausoje naudojamų sąvokų paaiškinimu, kuris respondentams buvo matomas ir prieinamas visos apklausos atlikimo metu. Jis pateikiamas 1 priede.

Tyrime dalyvavo 111 respondentų. Atrinkus tuos, kurie pagal dabartinę vykdomą veiklą neatitinka reikalavimo, t.y. šiuo metu nedirba žurnalistinio darbo, liko 106 respondentai. Visi respondentai atsakė į tuos pačius klausimus, apklausa buvo vykdoma anonimiškai. Todėl daroma prielaida, kad surinkti atsakymai yra nuoširdūs ir atitinkantys realybę bei tikrą respondentų požiūrį į LGBTQ+ bendruomenės narius, neapykantos išraiškos formas.

4.4. Duomenų analizės metodai

Statistinė duomenų analizė buvo atlikta naudojant MS Excel ir SPSS 25 programas. Su MS Excel programine įranga duomenys buvo apdoroti: sukoduoti, suskaičiuoti situacijų įvertinimai ir apverstos 5 homofobijos skalės reikšmės, kurios originalioje anketoje turėjo teigiamą reikšmę (2 priedas, apverstos reikšmės žymimos (**R**)). Teisingi ir klaidingi situacijų įvertinimai pateikti aprašomuoju būdu, išskiriant kiekvienos situacijos teisingus atsakymus, kokios buvo klaidos ir apibendrinant, kaip žurnalistai situacijas įvertino. Statistinės analizės supaprastinimui, sociodemografinėje apklausoje pateikti atsakymai buvo sudėti į kategorijas, o kelių kategorinių kintamųjų grupės sutrauktos (1 lentelė, „Tyrimo dalyviai“ poskyryje). *Amžius* buvo padalintas į 2 grupes: 18-40 metų ir 40+ metų (tokį pasirinkimas dėl kartų skirtumų; vyriausi Y kartos atstovai turi apie 40 metų). *Specialybė* taip pat padalinta į 2 grupes: žurnalistika ir kitos specialybės. Kodų atžvilgiu, buvo sujungtos ir kitos kintamųjų grupės, kad rezultatai neišsikreiptų dėl per mažų imčių (pvz., neapykantos formų patirčių klausime, atsakymai „Ne“ ir „Greičiau ne“ buvo sujungti kartu; analogiškai sujungti „Taip“ ir „Greičiau taip“).

Tolimesnei analizei, skirtai patvirtinti išsikeltas hipotezes, buvo naudota SPSS 25 programa. Suskaičiuota aprašomoji statistika (vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai), patikrintas homofobijos skalės ir atskirų subskalių patikimumas ir vidinis suderinamumas (Cronbach α ; pristatytas prie tyrimo instrumento). Tyrimo dalyvių homofobinės nuostatos ir gebėjimas atpažinti skirtingas neapykantos išraiškų formas situacijose buvo lyginamas su jų sociodemografinėmis charakteristikomis naudojant nepriklausomų imčių Student t-testą ir ANOVA, o ryšys tarp teisingų ir klaidingų situacijų įvertinimų skaičiaus bei respondentų homofobinių nuostatų lygmens buvo nustatytas taikant Pearson koreliacijos koeficientą. Naudojamų kintamųjų pasiskirstymas buvo

pakankamai normalus, kad būtų galima naudoti išvardintus testus. Per žvalgomąjį analizės etapą buvo pritaikytas ir ANCOVA testas, kai kovariantė buvo homofobijos skalės vidurkis. Vis dėlto, buvo nuspręsta šios analizės atsisakyti, nes retas rezultatas buvo statistiškai reikšmingas, o toliau pristatomi testai leidžia duomenis interpretuoti plačiau.

5. REZULTATAI

5.1. Situacijų vertinimo rezultatai

Šioje darbo dalyje yra pristatomos tyrimo dalyviams pateiktos situacijos, kurias jie turėjo įvertinti bei jų rezultatai. Visose situacijose pateikti atsakymų variantai buvo tokie patys: neapykantos nusikaltimas; neapykantos kalba; diskriminacija; stereotipas; homofobija; neįžvelgiu nei vieno iš anksčiau pateiktų variantų; neturiu atsakymo/nežinau. Norint užtikrinti, kad respondentų atsakymai atitiktų jų tikrąjį požiūrį, buvo pasirinkta į apklausos situacijas įtraukti ir tokius atvejus, kurie patikrintų respondentų pastovumą: kai kuriose situacijose nebuvo neapykantos išraiškos formų, kurias reikėtų įžvelgti.

Visose situacijose teisingi atsakymai ir klaidos buvo išgryninti pagal atliktą ekspertų apklausą (aparta „Tyrimo instrumentai“ poskyryje), kurioje jie vertino tas pačias situacijas. Užtikrintai teisingais atsakymais laikomi tie, kurių atsakomumo procentas – 60% (ar daugiau); t.y. jog atsakymą pasirinko mažiausiai 3 ekspertai iš 5.

1 situacija: „Teisėjai paskelbė, kad V. Gražulevičius parašytu komentaru, kuriuo jis siūlė „duoti į kailį išdraskytašikniams“ netinkamai įgyvendino savo saviraiškos laisvę, tačiau tokiu pasisakymu kunigas negalėjo sukelti realią grėsmę baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms – pažeisti homoseksualių žmonių grupės lygiateisiškumą, jos, kaip bendruomenės, orumą.“

Teisingi atsakymai pagal ekspertus: neapykantos nusikaltimas; neapykantos kalba; homofobija.

Visus tris atsakymus pasirinko 26,4% respondentų, 2 atsakymus: 37,7%, 1 atsakymą 23,6%, nei vieno 12,3%. Šioje situacijoje 2 klaidas padarė 15,1% respondentų, 1 klaidą 34% respondentų, o nei vieno klaidingo (skaičiuojant, jog pasirinko bent vieną teisingą ir nei vieno neteisingo) – 50,9% respondentų.

2 situacija: „Homoseksualai gyvena ne tik filme „Kuprotas kalnas“. Tokių dramų gali būti ir mažuose Lietuvos miesteliuose.“

Teisingas atsakymas pagal ekspertus: stereotipas.

Stereotipą atpažino 32,1% respondentų, neatpažino 67,9% respondentų. Šioje situacijoje 4 klaidas padarė 2,8%, 3 klaidas 4,7%, 2 klaidas 11,3%, o 1 klaidą padarė 62,3% respondentų. Nei vienos nepadarė 18,9%.

3 situacija: „– Kas jūsų šeimoje yra galva? – Mūsų šeimoje jos yra dvi – abu po lygiai dalijamės šeiminėmis pareigomis ir malonumais. Tradicinis šeimos modelis, kuriame vienas vyras vyrauja, o kitas jam tarnauja, mūsų šeimoje neveikia.“

Teisingas atsakymas pagal ekspertus: stereotipas.

Stereotipą atpažino 36,8% respondentų, neatpažino 63,2%. 3 klaidas padarė 0,9%, 2 klaidas 1,9%, 1 klaidą 66%, nei vienos klaidos nepadarė 31,1% respondentų.

4 situacija: „Buvęs LGKT patarėjas Mindaugas Kluonis, anksčiau patarinėjęs ir tuomečiam prezidentui Valdui Adamkui, į bylinėjimąsi įsivėlė po konflikto su tiesioginiu viršininku – Integravimo skyriaus vedėju Tomu Vytautu Raskevičiumi. Pastarasis Vilniaus savivaldybės tarybos narys yra pagarsėjęs tuo, kad laiko save pirmuoju šalyje asmeniu, viešai prisipažinusiui, jog yra gėjus. Iš pradžių abu vyriškiai tarnyboje dirbo ranka rankon, tačiau nuo 2019 metų tarp jų prasidėjo nesutarimai.“

Ties šia situacija ekspertų nuomonės išsiskyrė. Kai kurie teigė, jog atpažįsta homofobiją, o kiti neįžvelgė jokios neapykantos formos. Buvo nuspręsta priimti abi nuomones kaip teisingas, norint pabrėžti, kad neapykantos formų vertinimas – subtilus procesas, ties kuriuo ir ekspertai ne visuomet turi vieningą nuomonę.

Šioje situacijoje 67,9% pasirinko vieną teisingą atsakymą, 32,1% nei vieno. Dvi klaidas padarė 7,5% respondentų, 1 klaidą 44,3%, nei vienos – 48,1%.

5 situacija: „ANONIMINIS KOMENTARAS: ir šveicarai nuprotėjo įteisindami šiknakrušių "tuoktuves". :-))))“

Teisingi atsakymai pagal ekspertus: neapykantos kalba ir homofobija.

Penktoje situacijoje abi neapykantos formas atpažino 65,1% žurnalistų, vieną iš formų atpažino 26,4%, nei vienos – 8,5%. 3 klaidas padarė 4,7%, 2 klaidas padarė 15,1%, vieną klaidą padarė 32,1%, nei vienos – 48,1%.

6 situacija: „ANONIMINIS KOMENTARAS: Kuo toliau,tuo baisiau veisias tie iškrypėliai,kastruot reik visus kad nebesiveistu ir uzkrato nebeskleistų... Miesto aikštėj reik visus pakabint už kiaušu ir paklaust ar dar nori? Švelnia bausme ale padaryt visiem iskrypeliām...“

Teisingi atsakymai pagal ekspertus: neapykantos kalba ir homofobija.

Šioje situacijoje abi neapykantos formas atpažino 65,1%, vieną formą atpažino 28,3%, nei vienos – 6,6%. 3 klaidas padarė 14,2%, 2 klaidas padarė 26,4%, 1 klaidą padarė 32,1%, nei vienos – 27,4%.

7 situacija: „ANONIMINIS KOMENTARAS: Homoseksualizmas yra nuodėmė, kuri šaukias dangaus keršto, ką ir matome - vienas namuose sudegė, kitam bausmė, o visiems kitiems - korona..“

Teisingi atsakymai pagal ekspertus: neapykantos kalba ir homofobija.

Šias formas atpažino 56,6%, vieną iš jų atpažino 31,1%, nei vienos neatpažino 12,3%. 3 klaidas padarė 6,6%, 2 klaidas 20,8%, 1 klaidą 40,6%, nei vienos – 32,1%.

8 situacija: „ANONIMINIS KOMENTARAS: Pirma kart girdziu kad gejus skustusi kad buvo isprievartautas“

Teisingi atsakymai pagal ekspertus: neapykantos kalba ir homofobija.

Abi formas atpažino 41,5%, vieną – 35,8%, nei vienos – 22,6%. 3 klaidas padarė 2,8%, 2 klaidas padarė 26,4%, 1 klaidą padarė 49,1%, nei vienos – 21,7%.

9 situacija: „ANONIMINIS KOMENTARAS: AS kai balsavau uz laisves partija ,galvojau kad visiems bus daugiau laisves,o pasirodo tik gejam dave ta laisve,atsiprasau apsirikau ,po 4 metu pasitaisytiu ir tokio seimo gal neberinksim su vaiorykstes veliava.“

Teisingas atsakymas pagal ekspertus: homofobija.

Homofobiją atpažino 63,2% respondentų, neatpažino 36,8%. 4 klaidas padarė 0,9%, 3 klaidas padarė 12,3%, 2 klaidas padarė 15,1%, 1 klaidą padarė 57,5%, nei vienos – 14,2%.

10 situacija: „ANONIMINIS KOMENTARAS: viskas butu gal normaliai bet po to prasideda tuoktis vaikus gimdyt eit i gatves butinai reik,sedekite uzsidare laimingi ir darykite ka norite man px“

Teisingas atsakymas pagal ekspertus: homofobija.

Homofobiją atpažino 67%, neatpažino 33%. 4 klaidas padarė 0,9%, 3 klaidas 21,7%, 2 klaidas 17,9%, 1 klaidą 50,9%, nei vienos – 8,5%.

11 situacija: „Vilnietis maisto stilistas Reinaldas Janonis (31 m.) karantino metu džiaugiasi savo sprendimu dar prieš metus uždaryti nuosavą restoraną ir skirti daugiau laiko

ramiam gyvenimui. Vyrukui būdingi nestandartiniai sprendimai, kaip, beje, ir netradicinė orientacija – jis drąsiai prisipažįsta esąs gėjus.“

Teisingi atsakymai pagal ekspertus: stereotipas ir homofobija.

Abi neapykantos formas atpažino 6,6%, vieną – 39,6%, nei vienos – 53,8%. 2 klaidas padarė 1,9%, 1 klaidą 66%, nei vienos – 32,1%.

12 situacija: „38-erių metų B.I. buvo nuvežtas į areštinę, 27-erių A.M. patyrė daugybinius kūno sužalojimus ir yra gydomas ambulatoriškai. Buitinio konflikto metu B.I. sugyventinį spardė, grasino peiliu, tempė už plaukų, kelis kartus smogė per veidą. A.M. teigimu, sugyventinis užpavydėjęs, kuomet A.M. praleido naktį pas draugą.“

Tai buvo viena iš situacijų, kurioje nieko išvelgti nereikėjo, nes neapykantos formų joje nebuvo.

Neapykantos formų neišvelgė 54,7%, išvelgė 45,3%. 3 klaidas padarė 2,8%, 2 klaidas padarė 7,5%, 1 klaidą padarė 36,8%, nei vienos – 52,8%.

13 situacija: „Mergina teigia, jog santykiai su mergina – tokie patys, kaip su vaikinu. Tačiau paklausta, ar su mergina rasti bendrą kalbą yra lengviau, neslepia, jog pastebi keletą pranašumų: „Merginos jautresnės, švelnesnės – savaiame suprantama. Ir suprasti viena kitą daug lengviau.“

Pagal ekspertus šioje situacijoje reikėjo išvelgti stereotipą.

Stereotipą išvelgė 51,9% respondentų, neišvelgė 48,1%. 2 klaidas padarė 1,9%, 1 klaidą padarė 47,2%, nei vienos nepadarė 50,9%.

14 situacija: „Krikščioniškosios kultūros institutas kviečia pasirašyti peticiją dėl „Baltic Pride“ eitynių draudimo: „Mes turime cenzūruoti ir turime prižiūrėti tai, kas vyksta šalyje, ypač tai, kas žaloja mūsų vaikus, kas juos liečia, kas prievartauja. Turime sustabdyti pastovią iškrypimo ir pajuokos iš šeimos instituto sklaidą.“

Pagal ekspertus šioje situacijoje reikėjo išvelgti neapykantos kalbą, stereotipą ir homofobiją.

Visas tris neapykantos formas išvelgė 33% žurnalistų, 2 – 34,9%, 1 – 19,8%, nei vienos – 12,3%. 2 klaidas padarė 15,1% žurnalistų, 1 – 58,5%, nei vienos – 26,4%.

15 situacija: „Naktį iš ketvirtadienio į penktadienį, apie 4 val., Vilniuje, Pylimo gatvėje, degė lauko durys į Lietuvos gėjų lygos biurą. Pro šias duris galima patekti ir į drabužių parduotuvę pirmame aukšte, todėl policija apie gaisrą pranešė tik parduotuvės darbuotojams.“

Pagal ekspertus reikėjo išvelgti neapykantos nusikaltimą ir homofobiją.

Abi neapykantos formas išvelgė 28,3%, 1 išvelgė 37,7%, nei vienos – 23,6%. 3 klaidas padarė 0,9%, 2 klaidas – 13,2%, 1 klaidą padarė 45,3%, nei vienos nepadarė 40,6% žurnalistų.

16 situacija: „Psichologės komentaras: "Toks pyplys išvaizda niekuo neprimins mergaitės, tačiau paaugęs mieliau žais su mergaitėmis lėlėmis nei mašinėlėmis su berniukais. Tapęs paaugliu berniukas pajus, kad jį traukia ne merginos, o vaikinai, ims dėl to sielotis ir slėpti tai nuo tėvų. Tačiau „neteisinga“ jo orientacija vis tiek anksčiau ar vėliau prasiverš, ir vaikinai taps stilistu ar floristu, įsimylės vyrą, o ateityje, pavargęs slapstytis, galbūt įstos į gėjų lygą. Galimas daiktas, bus priimtas ir į konservatorių gretas."

Šioje situacijoje pagal ekspertus reikėjo išvelgti stereotipą ir homofobiją.

Abi neapykantos formas išvelgė 38,7% žurnalistų, 1 išvelgė 37,7%, nei vienos neišvelgė 23,6%. 3 klaidas padarė 0,9%, 2 klaidas padarė 13,2%, 1 klaidą padarė 45,3%, nei vienos nepadarė 40,6%.

Vertinant klaidų ir teisingų atsakymų statistiką, didžiausias atsakomumo procentas buvo vertinant 4-ąją situaciją, kurioje nieko nereikėjo išvelgti. Mažiausiai klaidų (2) žurnalistai padarė vertindami 1-ąją (2 klaidas padarė 15,1%), 4-ąją (7,5%), 5-ąją (65,1%), 11-ąją (1,9%), 13-ąją (1,9%), 14-ąją (15,1%) situacijas. Daugiausiai klaidų buvo padaryta vertinant 2-ąją (2,8%), 9-ąją (0,9%), 10-ąją (0,9%) ir 15-ąją (1,9%) situacijas, nes jas vertinant kai kurie padarė net 4 klaidas.

Iš šių situacijų kaip turinčias lengviausiai atpažįstamas neapykantos formas būtų galima vertinti 11 (stereotipas ir homofobija) ir 13 (stereotipas), nes mažiausiai klaidų padariusių procentas taip pat yra mažiausias. Daugiausiai klaidų padariusių procentas didžiausias buvo vertinant 2-ąją situaciją, kurioje reikėjo atpažinti stereotipą. Joje stereotipą atpažino 32,1% žurnalistų.

Galima teigti, kad nėra vienos konkrečios neapykantos formos, kurią atpažinti būtų lengviausia ar sunkiausia. Viskas priklauso nuo situacijos, kuri yra vertinama, sudėtingumo. Buvo situacijų, kuriose daugiau nei pusė respondentų negalėjo atpažinti reikiamos neapykantos formos. Visose šiose situacijose reikėjo išvelgti stereotipą (ne visose būtinai tik jį), todėl būtų galima teigti, jog stereotipus žurnalistai atpažįsta ir įvardija sunkiausiai. Sunkiausiai įvardijama ir homofobija. 2-oje situacijoje stereotipo neatpažino 68% žurnalistų, 3-ioje: 63% žurnalistų. 11-oje situacijoje

stereotipo ir homofobijos neatpažino 54% žurnalistų, 13-oje situacijoje stereotipo irgi neatpažino beveik pusė respondentų: 48%.

5.2. Situacijų įvertinimo ir homofobiškų nuostatų ryšys

Norint įrodyti arba paneigti pirmas 2 hipotezes, buvo apskaičiuotos koreliacijos tarp homofobijos subskalių ir teisingų bei klaidingų situacijų įvertinimų vidurkių (n=106). Homofobijos skalė šiame analizės etape buvo išskaidyta į subskales (vyrišką homoseksualumą, moterišką homoseksualumą, tabu ir socialines teises), kad būtų galima išvelgti išsamesnį ryšį tarp situacijų įvertinimų ir homoseksualumo faktorių.

Pirmoji hipotezė: homofobiškos pažiūros teigiamai koreliuoja su neteisingu neapykantos formų atpažinimu (2 lentelė).

2 lentelė. *Situacijų įvertinimų ir homofobijos subskalių koreliacijos koeficientai*

Skalės	Vyriškas hom.	Moteriškas hom.	Tabu	Socialinės teisės	Teisingi įvertinimai	Klaidingi įvertinimai
Vyriškas hom.	—					
Moteriškas hom.	0,93**	—				
Tabu	0,80**	0,72**	—			
Socialinės teisės	0,64**	0,63**	0,58**	—		
Teisingi įvertinimai	-0,68**	-0,63**	-0,72**	-0,47**	—	
Klaidingi įvertinimai	-0,20*	-0,11	-0,23*	-0,09	0,37**	—

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Pritaikius Pearson tiesinės koreliacijos testą matome, kad statistškai reikšminga ($p < 0,05$), bet labai silpna neigiama koreliacija yra tik tarp klaidingų įvertinimų ir vyriško homoseksualumo įverčių ($r(104) = -0,20$) bei tabu ($r(104) = -0,23$). Labai silpna koreliacija šio darbo rėmuose nėra laikoma patikima, 2 iš visos homofobijos skalės faktorių nerodo jokios koreliacijos, o be to, buvo numatoma teigiama, o ne neigiama koreliacija – dėl to **hipotezė yra paneigiama**. Remiantis šio tyrimo duomenų rezultatais negalima teigti, kad labiau homofobiškos pažiūros tarp žurnalistų reiškia, jog jie atpažins daugiau neteisingų atsakymų situacijose. Kaip tik, jeigu vyriško homoseksualumo ir tabu koreliacijų koeficientai būtų stipresni, būtų galima teigti, kad augant šių subskalių įverčiui (žurnalistui turint homofobiškesnes nuostatas) žemėja klaidingų atsakymų skaičius.

Antroji hipotezė: homofobiškos pažiūros neigiamai koreliuoja su teisingu neapykantos formų atpažinimu (2 lentelė).

Pritaikius tą patį Pearson tiesinės koreliacijos testą matome, kad tarp teisingų atsakymų ir visų homofobijos subskalių yra statistiškai reikšminga ($p < 0,01$) stipraus ir vidutinio stiprumo neigiama koreliacija. Stiprią koreliaciją su teisingų atsakymų skaičiumi turi tabu subskalė ($r(104) = -0,72$), panašaus vidutinio stiprumo yra vyriško homoseksualumo ($r(104) = -0,68$) ir moteriško homoseksualumo ($r(104) = -0,63$) subskalės, o silpna, bet netoli vidutinio stiprumo yra socialinių teisių subskalė ($r(104) = -0,47$). **Hipotezę galima patvirtinti** ir teigti, kad kuo žurnalisto homofobiškos nuostatos yra mažesnės, tuo daugiau teisingų atsakymų vertinant situacijas jis gali įvardinti.

Kaip yra žinoma, koreliacija nerodo priežastinių ryšių tarp kintamųjų, tik nusako jų statistinio ryšio stiprumą. Homofobiškos nuostatos gali būti labai svarbus kintamasis norint teisingai atpažinti įvairias neapykantos išraiškas situacijose, bet gali būti tik maža sudedamoji dalis. Dėl to toliau yra analizuojami skirtingų žurnalistų sociodemografinių charakteristikų, patirčių ir homofobijos skalės bei situacijų įvertinimų skaičių vidurkiai, norint išsiaiškinti, ar yra kokių nors papildomų dėsnų tarp kitų kintamųjų.

5.3. Žurnalistų charakteristikų, homofobijos skalės įverčių ir situacijų įverčių vidurkių skirtumai

Trečioji hipotezė: žurnalistės moterys homoseksualumą vertina tolerantiškiau, nei žurnalistai vyrai. Siekiant šią hipotezę patvirtinti buvo lyginami homofobijos skalių vidurkiai tarp vyrų ir moterų (3 lentelė).

3 lentelė. *Lytis ir skalių vidurkių skirtumai*

Skalės	Moterys (n = 65)	Vyrai (n = 41)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
Teisingų atsakymų skaičius	17,69 (5,66)	12,71 (6,87)	3,89	75,15	0,000
Klaidingų atsakymų skaičius	15,63 (7,48)	12,32 (4,99)	2,74	103,62	0,007
Homofobijos skalės vidurkis	1,90 (1,20)	3,51 (2,38)	-4,02	53,00	0,000

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Atlikus Levene'o tolygaus pasiskirstymo testą ir pritaikius nepriklausomų kintamųjų Student t-testą buvo gautas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,001$) tarp moterų ir vyrų homofobijos skalių įvertinimo. Kadangi šioje skalėje 1 reiškia labai tolerantiškas, o 9 – labai homofobiškas pažiūras, žurnalistės teiginius apie homoseksualumą įvertino tolerantiškiau, nei

žurnalistai vyrai. Dėl to galime teigti, kad jos yra tolerantiškesnės homoseksualumui ir **hipotezę patvirtinti**.

Taip pat statistiškai reikšmingus skirtumus galima išvelgti lyginant moterų ir vyrų teisingus neapykantos išraiškų žymėjimus ($p < 0,001$), bei neteisingus neapykantos išraiškų žymėjimus ($p = 0,007$). Moterys į pateiktas situacijas reagavo jautriau ir išvelgdavo daugiau neapykantos išraiškų (moterys apie 18, kol vyrai apie 13), kai jas situacijose reikėjo atpažinti – bet tuo pačiu išvelgdavo ir tas, kurių situacijose nebuvo (moterys pažymėjo apie 16, o vyrai – apie 12 klaidingų įvertinimų).

Ketvirtoji hipotezė: Tikintys žurnalistai yra daugiau linkę į homofobiškas pažiūras, nei netikintys žurnalistai. Norint hipotezę įrodyti, buvo lyginami tikinčių ir netikinčių grupių homofobijos skalių vidurkiai (4 lentelė).

4 lentelė. *Asmeninis tikėjimas ir skalių vidurkių skirtumai*

Skalės	Tikintys (n = 49)	Netikintys (n = 57)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
Teisingų atsakymų skaičius	13,59 (6,84)	17,63 (5,80)	3,29	104	0,001
Klaidingų atsakymų skaičius	14,04 (7,41)	14,61 (6,28)	0,43	104	0,667
Homofobijos skalės vidurkis	3,16 (2,16)	1,98 (1,48)	-3,25	83,09	0,002

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Pritaikius Levene kriterijų ir atlikus nepriklausomų kintamųjų Student t-testą buvo gautas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p = 0,002$) tarp tikinčių ir netikinčių žurnalistų homofobijos skalių įvertinimo. Religiją išpažįstantys žurnalistai teiginius apie homoseksualumą įvertino mažiau tolerantiškai, nei teigiantys, kad jokios religijos neišpažįsta. **Hipotezę galima patvirtinti**.

Statistiškai reikšmingas skirtumas tarp grupių buvo ir vertinant jų teisingų situacijų įvertinimų skaičiaus vidurkį ($p = 0,001$). Tikintieji teisingai atpažino mažiau neapykantos išraiškų (pažymėjo apie 14 neapykantos išraiškos formų), nei netikintys (apie 18). Statistiškai reikšmingo skirtumo nebuvo vertinant abiejų grupių klaidingų atsakymų skaičiaus vidurkius ($p = 0,667 > 0,05$); t.y. tikintys ir netikintys vidutiniškai klaidingai pažymėjo apie 14 neapykantos išraiškos formų.

Taip pat respondentų buvo klausiama ne tik apie jų asmeninį tikėjimą, bet ir apie tai, ar užaugo tikinčioje šeimoje. 1 lentelėje pateikti rodikliai parodo, kad 53,8% užaugo tikinčioje ar greičiau tikinčioje šeimoje, o 46,2% – netikinčioje ar greičiau netikinčioje šeimoje. Paraleliai buvo analizuojami ir šių grupių vidurkių rezultatai skalėse (6 lentelė, 3 priedas). Statistiškai reikšmingų

skirtumų nebuvo rasta. Homofobijos skalės vidurkiai tarp abiejų grupių buvo labai panašūs ($p=0,663>0,05$), teisingi situacijų įvertinimo vidurkiai taip pat nesiskyrė žymiai ($p=0,258>0,05$). Kiek skyrėsi klaidingi situacijų įvertinimo vidurkiai, bet nepakankamai, kad būtų statistiškai reikšmingi ($p=0,065>0,05$).

Penktoji hipotezė: žurnalistai, savo aplinkoje turintys LGBTQ+ bendruomenei priklausančių žmonių, yra mažiau linkę į homofobiškas pažiūras (5 lentelė).

5 lentelė. LGBTQ+ artimieji ir skalių vidurkių skirtumai

Skalės	Taip (n = 52)	Ne (n = 30)	Nežinau (n = 24)	F	df	p
	M (SD)	M (SD)	M (SD)			
Teisingų atsakymų skaičius	18,50 (4,83)	11,03 (6,87)	15,75 (6,40)	15,60	2	0,000
Klaidingų atsakymų skaičius	16 (7,21)	11,97 (5,44)	13,75 (6,66)	3,64	2	0,000
Homofobijos skalės vidurkis	1,77 (1,06)	3,66 (2,42)	2,74 (1,94)	11,35	2	0,000

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Atlikus One-Way ANOVA testą buvo gautas rezultatas, kad homofobijos skalės vidurkiai tarp visų grupių yra statistiškai reikšmingi ($p<0,001$). Toliau buvo pritaikytas Tukey HSD *post-hoc* kriterijus, kad būtų galima tiksliai išsiaiškinti, tarp kurių grupių šie skirtumai pasižymėjo. Žurnalistai, kurie teigė, kad savo artimoje aplinkoje pažįsta LGBTQ+ bendruomenei priklausančių asmenų vidutiniškai homofobijos skalėje turėjo 1,89 balais mažesnę vidurkį nei tie, kurie neigė turintys šiai bendruomenei priklausančių artimųjų; skirtumas statistiškai reikšmingas ($p<0,001$). Tarp turinčių tokių artimųjų ir atsakiusių, kad nežino, statistinio reikšmingumo nebuvo ($p=0,067>0,05$); analogiškai ir tarp neturinčių bei nežinančių ($p=0,140>0,05$). **Hipotezę galima patvirtinti.**

Kaip ir kitose pristatytose lentelėse, matomi statistiškai reikšmingi skirtumai tarp grupių įžvelgiant neapykantos išraiškos formas. Analizuojant teisingai pažymėtų neapykantos išraiškų formų vidurkius, *post-hoc* teste ryškiausias skirtumas buvo tarp respondentų, kurie atsakė „Taip“ ir „Ne“ ($p<0,001$) – žurnalistai, kurie turi LGBTQ+ priklausančių artimųjų, vidutiniškai pažymėjo 7 teisingais atsakymais daugiau, nei tiriamieji, kurie neturi. Statistiškai reikšmingas skirtumas buvo ir tarp pažymėjusių „Ne“ ir „Nežinau“ ($p=0,011$). Tarp turinčių ir nežinančių ar turi LGBTQ+ artimųjų, statistiškai reikšmingo vidurkių skirtumo nebuvo ($p=0,141$). Įžvelgiant į neteisingai pažymėtus neapykantos išraiškų formų vidurkius, *post-hoc* teste statistiškai reikšmingas skirtumas buvo tik tarp grupių, atsakiusių „Taip“ ir „Ne“ ($p=0,025$) – pasikartoja motyvas, kad LGBTQ+ bendruomenėje artimųjų turintys žurnalistai įžvelgia daugiau neapykantos formos išraiškų, net kai jų įžvelgti

nereikėtų (atsakę „Taip“ pažymėjo vidutiniškai 4 klaidingais atsakymais daugiau). Statistiškai reikšmingo skirtumo nebuvo tarp pažymėjusių „Nežinau“ ir pažymėjusių „Taip“ ($p=0,358>0,05$) arba „Ne“ ($p=0,590>0,05$).

Galima aptarti ir duomenis, kurie parodo, kaip žurnalistai patys vertino savo **santykį su LGBTQ+ bendruomene**: ar yra palaikantys ir/ar bendruomenės nariai (buvo sujungta į vieną grupę), vertina nešališkai, ar vertina neigiamai. „Neigiamai“ iš viso pažymėjo 8 asmenys (7,5%) – toks mažas skaičius paprastai būtų išimamas arba prijungiamas prie kitos grupės, bet buvo nuspręsta palikti tokį ir žiūrėti į jį kritiškiau. Palaikančių buvo apie pusė (52,8%), o vertinančių nešališkai – 39,6%. Buvo naudojamas One-way ANOVA testas ir Tukey HSD *post-hoc* kriterijus. ANOVA parodė, kad tarp grupių ir skalių vidurkių skirtumų yra statistinis reikšmingumas, $p<0,001$ (16 lentelė, 3 priedas). Analizuojant, kaip tarp grupių skyrėsi homofobijos skalės vidurkiai, tarp visų buvo pastebėti statistiškai reikšmingi skirtumai. Žurnalistai, vertinantys savo santykį su LGBTQ+ nešališkai, skalėje turėjo per 1,90 balo homofobiškesnes pažiūras, nei palaikantys ($p<0,001$), bet per 3,54 balo tolerantiškesnes pažiūras, nei neigiamai vertinantys ($p<0,001$). Vien šis aspektas patvirtina, kad jeigu nešališkai ir neigiamai vertinančių grupės būtų buvusios sujungtos, nešališkai pažymėjusiųjų rezultatai būtų iškreipę duomenis. Palaikantys žurnalistai buvo per 5,44 balo tolerantiškesni, nei neigiamai vertinantys ($p<0,001$). Vertinant teisingai pažymėtų neapykantos formų skaičiaus vidurkių skirtumus, tarp visų grupių buvo statistiškai reikšmingi skirtumai. Nešališkai santykį vertinantys teisingai pažymėjo 7 formomis mažiau, nei palaikantys žurnalistai ($p<0,001$), bet beveik 8 formomis daugiau, nei neigiamai vertinantys ($p<0,001$). Palaikantys atpažino beveik 15 formų daugiau, nei neigiamai vertinantys ($p<0,001$). Tuo tarpu žvelgiant į klaidingai atpažįstamas neapykantos išraiškų formas, statistiškai reikšmingas skirtumas buvo tik tarp nešališkai ir palaikančiai vertinančiųjų. Nešališkai nusiteikę pažymėjo maždaug 5 formomis mažiau, nei palaikantieji ($p<0,001$). Tarp nešališkai ir neigiamai nusiteikusių statistiškai reikšmingo vidurkių skirtumo nebuvo išvelgta ($p=0,987>0,05$), kaip ir tarp neigiamai ir palankiai vertinančių ($p=0,099$).

Pritaikant nepriklausomų kintamųjų Student t-testą buvo skaičiuojami ir kitų sociodemografinių charakteristikų ir skalių vidurkiai bei jų skirtumai.

Analizuojant **amžiaus** kintamąjį (7 lentelė, 3 priedas), buvo pastebėta, kad jaunesni (18-40 metų) žurnalistai teiginius apie homoseksualumą įvertino tolerantiškiau, nei vyresni (40+ metų), kai statistinis reikšmingumas $p<0,001$. Taip pat jaunesni žurnalistai atpažindavo daugiau neapykantos išraiškos formų (vidutiniškai 18), nei vyresni (vidutiniškai 10); vidurkių skirtumas statistiškai reikšmingas ($p<0,001$). Pasikartoja klaidingas neapykantos išraiškos formų atpažinimas įvairiose situacijose: jaunesni asmenys pažymėjo daugiau (apie 15) klaidingų formų, nei vyresni (vidutiniškai 12); skirtumas irgi statistiškai reikšmingas ($p=0,002$).

Tarp skirtingą **išsilavinimą** turinčių žurnalistų (t.y. bakalaurą arba tik vidurinį išsilavinimą turintys, bei magistro ir/ar daktaro laipsnį turintys) skalių vidurkių buvo pastebėtas tik vienas statistiškai reikšmingas skirtumas – teisingai atpažįstant neapykantos išraiškų formas (8 lentelė, 3 priedas). Turintys vidurinį/bakalaurą išsilavinimą teisingai situacijose pažymėjo daugiau neapykantos išraiškos formų, nei turintys magistrantūros ir/ar doktorantūros išsilavinimą (skirtumas per vidutiniškai 3 atsakymus yra statistiškai reikšmingas, $p=0,041$). Statistiškai nereikšmingi buvo homofobijos skalių vidurkių skirtumai tarp grupių ($p=0,572>0,05$) ir klaidingų įvertinimų skaičiaus vidurkių skirtumai ($p=0,180>0,05$).

Atsižvelgiant į skirtingas respondentų **specialybes** (sugrupuotas į žurnalistikos ir kitas; 9 lentelė, 3 priedas), lyginant grupes statistiškai nereikšmingas buvo klaidingų neapykantos išraiškos formų skaičiaus vidurkių skirtumas ($p=0,217>0,05$). Statistiškai reikšmingi skirtumai pastebėti tarp teisingai pažymėtų neapykantos išraiškos formų skaičiaus vidurkių ($p=0,016$) – turintys kitą, nei žurnalistikos specialybę pažymėdavo daugiau teisingų formų, nei turintieji žurnalisto specialybę. Taip pat statistiškai reikšmingas skirtumas buvo ir tarp homofobijos skalės įverčių vidurkių ($p=0,023$). Turintys kitą specialybę žurnalistai teiginius apie homoseksualumą įvertino per 1,9 balo tolerantiškiau, nei žurnalistikos specialybę turintys.

Tarp skirtingą **šeiminį statusą** turinčių respondentų grupių (nesusituokusių arba išsiskyrusių, ir susituokusių) taip pat yra statistiškai reikšmingų skirtumų, vertinant skales (10 lentelė, 3 priedas). Išsiskyrę/nesusituokę tyrimo dalyviai vidutiniškai pažymėjo daugiau (per maždaug 5) teisingų neapykantos išraiškos formų, nei susituokę ($p<0,001$). Ši grupė taip pat homoseksualumą vertina tolerantiškiau, nei susituokę ($p=0,001$). Bet tarp grupių vidurkių statistiškai reikšmingo skirtumo nebuvo pastebėta, atsižvelgiant į situacijų įvertinimo klaidų skaičių ($p=0,113>0,05$).

Buvo analizuojamas ir **gyvenviečių** (respondentai suskirstyti į kaimo/mažo miesto bei vidutinio/didelio miesto grupes) reikšmingumas skalių vidurkių palyginime (11 lentelė, 3 priedas). Rezultatuose nebuvo rasta statistinių reikšmingumų: tarp mažoje gyvenvietėje ir didelėje gyvenvietėje gyvenančių/augusių ir jų homofobijos skalės įverčių vidurkių skirtumas buvo nežymus ($p=0,726>0,05$). Nereikšmingi skirtumai buvo ir žymint teisingas neapykantos išraiškos formas ($p=0,497>0,05$) bei klaidingas ($p=0,166>0,05$).

Tyrimo dalyvių buvo prašoma pažymėti savo patirtis su 4 specifinėmis neapykantos išraiškų formomis: neapykantos nusikaltimu, neapykantos kalba, patyčiomis ir diskriminacija. Šių kintamųjų grupės buvo išskirtos į 2 (ir dėl to analizuojamos naudojant tą patį testą): „Taip/greičiau taip“ (t.y. kad patyrė ar greičiau patyrė) ir „Ne/greičiau ne“. Buvo pakankamai daug rezultatų, kurie neparodė statistinio reikšmingumo tarp atskiros neapykantos išraiškos formų grupių ir skalių vidurkių.

Tarp patyrusių ir nepatyrusių **neapykantos nusikaltimą** žurnalistų (12 lentelė, 3 priedas), statistinis reikšmingumas buvo lyginant teisingų atsakymų skaičiaus skirtumą ($p=0,002$) – neapykantos nusikaltimo nepatyrę respondentai pažymėjo daugiau teisingų atsakymų, nei tokią veiką patyrę žurnalistai (vidutiniškai 5 atsakymais daugiau). Statistinis reikšmingumas ($p=0,027$) matomas ir tarp grupių homofobijos skalės įverčių vidurkių – neapykantos nusikaltimą patyrę respondentai homoseksualumą vertindavo kiek homofobiškiau, nei tokios veikos nepatyrę tiriamieji (1 balo skirtumas). Statistinis reikšmingumas nepastebėtas tarp klaidingų atsakymų skaičiaus vidurkių ($p=0,650>0,05$).

Analizuojant **neapykantos kalbos** kintamąjį ir skalių vidurkius, statistinio reikšmingumo nebuvo (13 lentelė, 3 priedas). Tarp patyrusių ir nepatyrusių šio reiškinio homofobijos skalės įverčių vidurkių reikšmingo skirtumo nebuvo ($p=0,745>0,05$), kaip ir tarp teisingų atsakymų skaičiaus vidurkių ($p=0,830>0,05$) bei klaidingų atsakymų skaičiaus vidurkių ($p=0,489>0,05$).

Patyčių patirtis statistiškai reikšminga buvo tik vertinant klaidingų atsakymų skaičiaus vidurkius (14 lentelė, 3 priedas). Patyčias patyrę tyrimo dalyviai pažymėdavo daugiau (vidutiniškai 4) klaidingų neapykantos išraiškos formų, nei patyčių nepatyrę žurnalistai ($p=0,003$). Tarp grupių ir homofobijos skalės įverčių vidurkių ($p=0,294>0,05$) ir teisingų atsakymų skaičiaus vidurkių ($p=0,212>0,05$) statistiškai reikšmingo skirtumo nebuvo.

Diskriminacijos patirtis taip pat buvo statistiškai reikšminga tik vienu atveju – lyginant homofobijos skalės įverčių vidurkius (15 lentelė, 3 priedas). Patyrę diskriminaciją žurnalistai teiginius apie homoseksualumą įvertino tolerantiškiau (per 2,9 balo), nei diskriminacijos nepatyrę ($p=0,003$). Statistiškai reikšmingo skirtumo nebuvo rasta lyginant teisingų atsakymų skaičiaus ($p=0,111>0,05$) ir klaidingų atsakymų skaičiaus ($p=0,187>0,05$) vidurkius.

6. REZULTATŲ APTARIMAS

Šiuo tyrimu buvo siekta nustatyti Lietuvoje dirbančių žurnalistų dalies homofobijos lygį ir kokios yra to sąsajos su gebėjimu atpažinti neapykantos prieš LGBTQ+ formas. Remiantis teorijomis buvo siekta empiriškai patikrinti ar žurnalistų tarpe tam tikri sociodemografiniai rodikliai yra susiję su didesniu homofobiškumu ir sužinoti, kurios neapykantos formos atpažįstamos lengviausiai, kurios – sunkiausiai, kokiose situacijose respondentams buvo lengva pamatyti neapykantos formas, o kuriose sudėtinga ar netgi neįmanoma.

Iš 5 išsikeltų hipotezių, patvirtino 4. Paneigta tik 1-oji hipotezė, pagal kurią analizuoti rezultatai parodė, kad homofobiškos pažiūros neturi stiprios koreliacijos su neteisingu neapykantų formų atpažinimu. Remiantis D. Kahneman'o stereotipų formavimosi teorija (2015) bei kaip stereotipai yra perduodami ir gali kisti (Beukeboom & Burgers, 2019) buvo manyta, kad mažesnę tolerantiškumą turintys asmenys darys daugiau klaidų – galbūt dėl nežinojimo, išankstinio nusistatymo, o gal dėl to, kad jiems tema rūpi mažiau. Iš esmės abi teorijos atsispindėjo ir šiuose rezultatuose, tik iš kitos pusės, nei buvo manyta. Vienas iš galimų tokių rezultatų paaiškinimų – LGBTQ+ asmenims mažiau prijauciantys žurnalistai reaguoja ne taip jautriai, nes jų šališkumas šiai grupei yra mažesnis, kas paveikia sprendimų priėmimus – jie tampa objektyvesni (Cox, Meaux, Stanziani, Coffey, & Daquin, 2019). Tuo tarpu, labiau tikėtina, kad tolerantiški asmenys bus jautresni teisingumui – suvokiamas neteisingumas gali tapti „stipria motyvacija veikti ir išvengti neteisingumo, teisingumą atkurti“ (Decety & Yoder, 2016, p. 7). Įvairių neapykantos formų išvengimas, net kai jų nėra, reikštų didesnę budrumą norint ištaisyti suvokiamą neteisingumą, kuris vykdomas prieš LGBTQ+ pateiktose situacijose. Reikia turėti omenyje, kad tolerantiški asmenys taip pat yra paveikiami stereotipų – šiuo atžvilgiu, LGBTQ+ bendruomenę mato, kaip pažeidžiamesnę, dažniau puolamą, net kai situacijose to nėra; tokie rezultatai empiriškai patvirtintų teorinį stereotipizacijos pagrindą.

Vis dėlto, nėra daroma išvada, kad nešališkumas LGBTQ+ bendruomenei yra teigiamas dalykas (Friedman, 1991). Tiriama 2-ąją hipotezę buvo rasta, kad homofobiškos pažiūros turi neigiamą koreliaciją su teisingu neapykantos formų atpažinimu. Tad nors didesnis nešališkumas padeda išvengti kai kurių klaidų, jis taip pat trukdo įvertinti situacijas teisingai. Vėl galime paantrinti teoriją (Beukeboom & Burgers, 2019; Kahneman, 2015) ir teigti, kad šališkumo atsikratyti yra neįmanoma ir stereotipai visuomet darys kažkokią įtaką priimant sprendimus ar vertinant realybę. Klausimas yra tik tos įtakos stiprumas ir moralinės pasekmės ypač, kai ji gali formuoti auditorijos nuomonę

(Croteau, Hoynes, & Milan, 2012), paveikti LGBTQ+ jaučiamą antrinę viktimizaciją (Paterson, Brown, & Walters, 2019).

3-iaja hipoteze buvo bandoma tikrinti, ar žurnalistės moterys homoseksualumą vertina tolerantiškiau, nei žurnalistai vyrai – ji pasitvirtino. Teorinėje darbo dalyje buvo užsiminta, kad moterų ir vyrų socializacijų ir statusų skirtingumai gali paveikti didesnę toleranciją ir priežastinį mąstymą moterų tarpe (Himbeault Taylor, 1998), o vyrai nors ir deklaratyviai dažniau pritaria lyčių lygybės idėjai, tikrovėje lygybės nepripažįsta ar jos neapraktikuoja (Juraitė & Zdanevičius, 2004, p. 98). Rezultatai šias mintis bent iš dalies patvirtino. Tarp vyrų ir moterų buvo statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,001$), bet negalima teigti, kad vyrai buvo ypač homofobiškai nusiteikę. Vyrų vidurkis homofobijos skalėje buvo 3,5 – t.y. teiginiai buvo įvertinti tarp „labiau nesutinku“ ir „šiek tiek nesutinku“, kai teiginiai buvo suformuluoti homofobiškai. Nors vieno iš ekspertų teigimu „nešališkas“ požiūris į pažeidžiamas bendruomenes linksta daugiau prie negatyvaus jų vertinimo, šio tyrimo kontekste yra paliekama vietos kritiškam rezultatų vertinimui. Bet kokiu atveju, moterys ne tik parodė tolerantiškesnį požiūrį LGBTQ+ teisių tema, bet ir pažymėjo daugiau neapykantos formų situacijose – teisingų ir klaidingų. Moterų socialinis statusas dar vis skiriasi nuo vyrų, tad nėra stebėtina, jog jos kitoms pažeidžiamoms grupėms prijaucia labiau, yra budresnės galimoms neapykantos išraiškoms.

Buvo patvirtintos ir hipotezės, teigiančios, kad tikintys žurnalistai yra daugiau linkę į homofobiškas pažiūras, nei netikintys žurnalistai (4-oji hipotezė) ir, kad žurnalistai savo aplinkoje turintys LGBTQ+ bendruomenei priklausančių žmonių, yra mažiau linkę į homofobiškas pažiūras (5-oji). Abejais atvejais buvo rasti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp lyginamų grupių (atitinkamai $p = 0,002$ ir $p < 0,001$) ir tokius rezultatus gali paaiškinti respondentų aplinkos veiksnys, kaip jis formuoja požiūrį (Allport, 1979; Bandura, 1978; Hirschi, 1969; Van der Slik, 1973). Negalima neigti, kad Lietuvoje išpažįstamos pagrindinės religijos yra netolerantiškos LGBTQ+ bendruomenei ir kartais aktyviai prieš ją kursto neapykantą (net jei kalba eitų apie katalikybę ir Vatikano pastangas savo įvaizdį modernizuoti), tad tokie rezultatai nestebina. Papildomai padarytas testas parodė, kad didžioji dalis tikinčių respondentų užaugo tikinčioje šeimoje; bet nors nuo gimimo ugdomos vertybės dažnai lydi visą gyvenimą, jos nebūtinai yra stipresnės už tas, kuriomis sąmoningai pasirenkama tikėti. Tarp augusių ir neaugusių tikinčioje šeimoje statistiškai reikšmingų skirtumų nebuvo, bet jie buvo ryškūs homofobijos ir teisingų atsakymų atžvilgiu tarp dabar religiją išpažįstančių asmenų.

Kaip priešpriešą tikintiems žurnalistams ir jų vertybes formuojantį šaltinį, galima paimti žurnalistus, kurių artimoje aplinkoje yra LGBTQ+ asmenų. Teorijoje buvo aptarta, kaip teigiama ir žmogiška mažumų reprezentacija gali paveikti jų įvaizdį į teigiamą pusę (Calzo & Ward, 2009; Ng, 2013; Nölke, 2018); tas pats gali galioti ir esant artimiems santykiams. Be to, masinių medijų

atvirumas visiems leidžia matyti LGBTQ+ ne kaip „kitus“, o kaip eilinius asmenis (Venzo & Hess, 2013). Dauguma žmonių jaučia empatiją kitiems, ypač kai yra patiriama neteisybė. Kai neapykanta yra reiškiamą artimam asmeniui ar jo bendruomenei, noras palaikyti „savo“ grupę gali tik išaugti (Van der Slik, 1973). Kaip rodo tyrimo rezultatai, LGBTQ+ artimųjų turintys žurnalistai buvo tolerantiškesni ir situacijose išvelgdavo daugiau teisingų ir klaidingų atsakymų. Galima pakartoti aukščiau minėtas išvadas ir tik dar kartą pabrėžti, kad homofobiškumo lygis ir neapykantos išraiškų atpažinimas turi nepaneigiamų sąsajų.

Iš analizuotų duomenų galima daryti bendrą išvadą, kad *net ir žemas homofobiškumo lygis (atsižvelgiant į tai, kad homofobiškesni skalių vidurkiai dažnai buvo 2-3 balų iš 9, kas rodo pakankamai tolerantiškas pažiūras) turi sąsajų su teisingu situacijų įvertinimu, o homofobiškumui įtakos turi sociodemografinės žurnalistų savybės – kaip lytis, religingumas, didesnis LGBTQ+ bendruomenės reprezentacijos buvimas artimoje aplinkoje*. Reikšmingi skirtumai buvo lyginant ir kitokias sociodemografines statistikas (amžių, išsilavinimą, specialybę, šeimyninę padėtį ir pan.) ir nors kai kurie rezultatai buvo netikėti, šio darbo apimtis neleidžia aptarti ir paaiškinti kiekvieno rezultato ypatumų. Visa tai patvirtina, kad šia tema reikia kalbėti toliau, nes žurnalistų asmeninės nuostatos ir gebėjimas atskirti neapykantos išraiškas gali turėti pasekmių ne tik diskriminuojamai LGBTQ+ bendruomenei, bet ir bendram visuomenės tolerancijos lygiui. LGBTQ+ bendruomenės nepasitenkinimas gyvenimu ir tolerancijos lygiu tiek Europoje, tiek Lietuvoje yra aukštas (European Union Agency for Fundamental Rights, 2020). Bendruomenės nepasitikėjimas juos supančios visuomenės geranoriškumu, institucijomis (ypač policija) tik blogina padėtį ir yra svarbu, kad visuomenės informatoriai gebėtų pateikti jautrią informaciją kokybiškai. Tinkama problemų reprezentacija masinėse medijose gali būti vienas iš veiksnių, galinčių padėti vyksti teigiamiems pokyčiams (Cottle, 2006; Sahin, 2021): LGBTQ+ bendruomenės priėmimu, visuomenės kylančiu tolerancijos lygiu (Beckers, 2019), kuris laikui bėgant mažintų neapykantos nusikaltimų latentškumą, galbūt paveiktų neapykantos atvejų mažėjimą.

Vienas iš tyrimo tikslų buvo aptarti ir įvertinti situacijas bei kokias neapykantos formas atpažinti buvo lengviausia ir sudėtingiausia. Reikia turėti omenyje tai, jog neapykantos formų tema nei žurnalistai, nei daugelis kitų specialistų neturi jokio švietimo ir tai priklauso nuo pačio asmens noro žinoti daugiau. Todėl tai, jog ne visi tyrime dalyvavę respondentai atpažįsta neapykantos formas, nereiškia, kad šie žmonės dirbdami nesistengia būti objektyviais.

Lyginant situacijas, kuriose respondentai turėjo atpažinti tas pačias neapykantos formas – neapykantą ir homofobiją – pastebėta tendencija, kad jeigu neapykantos forma yra išreiškiamą necenzūriškai, (pvz. 5, 6, 7, 8 situacijose) nei vienos klaidos nepadare 48% respondentų. Tuo tarpu, kai neapykantos formos išreiškiamos subtiliau, kaip „žodžio laisvės“ išraiška (pvz. 6, 7, 8 situacijose),

klaidų atsiranda daugiau: nei vienos klaidos nepadarė atitinkamai 27%, 32% ir 22% respondentų. Vertinant kitas situacijas, išryškėja tas pats motyvas – žurnalistai sunkiai atpažįsta neapykantos formas, išreikštas pagarbia, tariamai objektyvia, žurnalistinio stiliaus maniera. Situacijose, kuriose tekstas pateikiamas ištraukos iš straipsnio forma, abi neapykantos išraiškas atpažino 7% (11 situacijoje), visas tris išraiškas atpažino 33% (14 situacijoje), abi neapykantos formas įžvelgia 32% (15 situacijoje) ir 39% (16 situacijoje) žurnalistų. Šis situacijų vertinimo rezultatas yra išskiriamas, kaip svarbiausias, nes žurnalistai potencialiai gali tapti ar yra problemos dalimi – sąmoningai ar ne, rašydami tekstus jie gali perteikti subtilias neapykantos formas, kurias suinteresuota auditorijos dalis pastebi ir gali internalizuoti, priimti kaip redakcijos nuomonę, patirti viktimizaciją. Toks rezultatas parodo, kad šią temą aktualu nagrinėti ir per sociolingvistinę perspektyvą – šio darbo teorijoje buvo tik užsiminta apie stereotipus ir lingvistiką (Beukeboom & Burgers, 2019), ateityje būtų naudinga pažvelgti į tai plačiau.

Taip pat galima teigti, kad *nėra vienos konkrečios neapykantos formos, kurios respondentai visai neatpažino ar atpažino geriausiai*. Prie to galimai prisidėjo ir situacijos pateikimas, kuriame nebuvo duotas papildomas kontekstas, leidžiantis situacijas įvertinti teisingiau; toks tyrimo metodas būtų naudingas ir galbūt parodytų visai kitokius rezultatus. Neapykantos tema yra kompleksinė ne tik respondentų atžvilgiu, nes situacijos nebuvo vienareikšmės ir ekspertams; bet tuo pačiu galima pastebėti ir tai, kad situacijose, kuriose ekspertai neturėjo vieningos nuomonės (3 situacijos), nei vienos klaidos nepadarė 48% respondentų. Iš to būtų galima daryti išvadą, kad ekspertai linkę situacijas pergaltuoti, kai tuo tarpu respondentai, neturintys išskirtinio išsilavinimo žmogaus teisių ar neapykantos formų prieš LGBTQ+ bendruomenę srityje, gana vienareikšmiškai ir intuityviai nusprendžia kas yra teisinga, o kas – ne. Tokią išvadą paremtą aukščiau aptarti rezultatai, kad žurnalistų gebėjimas atskirti neapykantos išraiškas yra susijęs su jų charakteristikomis bei asmeninėmis nuostatomis LGBTQ+ klausimu.

ATLIKTO TYRIMO RIBOTUMAI IR REKOMENDACIJOS

Tyrimas, nors ir atliktas rūpestingai ir tikint jo prasmingumu, nėra tobulas. Nors buvo apklausta daugiau nei 100 žurnalistų, nebuvo įmanoma pamatuoti reprezentatyvumo lygio dėl nežinomo visų dirbančių Lietuvos žurnalistų skaičiaus. Tad negalima teigti, kad imtį galėtume vadinti atspindinčią visos Lietuvos žurnalistų homofobiškumą ir kaip jie geba atpažinti neapykantos formas. Taip pat autorė vienu iš minusų įvardija nelygiavertę respondentų imtį – moterų respondenčių pavyko iširti daugiau, nei vyrų. Nors naudota metodika buvo paremta praeityje atliktais moksliniais tyrimais, tai nėra oficialus žinių ar homofobiškumo patvirtinimo testas.

Pripažįstant tyrimo ribotumus, atliekant tyrimus ateityje galima atsižvelgti į toliau pateikiamas rekomendacijas, suformuluotas remiantis mokslinės literatūros analize ir atlikto tyrimo rezultatais.

Masinių medijų darbuotojams, žiniasklaidos darbuotojus ugdančių įstaigų vadovams, dėstytojams, kodeksų ir žurnalistų veiklą reglamentuojančių taisyklių sudarytojams, žurnalistų veiklą sekančių ir reglamentuojančių sąjungų nariams:

- Laikytis etikos kodeksų ir kitų žurnalistų veiklą reglamentuojančių dokumentų taisyklių, sekti tiek savo, tiek kolegų darbą ir atkreipti dėmesį į problemas. Nesulaukus pokyčio ar klaidų ištaisymo jas fiksuoti, reikiamoms instancijoms pranešti apie daromas klaidas, galimus pažeidimus.
- Ne tik iš savęs, bet ir iš kolegų reikalauti pagarbos kitiems, neapykantos formų nepaversti humoru, visada aprašyti objektyviai, tačiau nesuteikti progos įtvirtinti stereotipus, juos formuoti. Žinoti ir suvokti, kad būtent per kalbą stereotipai yra geriausiai perduodami, formuojami ir palaikomi (Beukeboom & Burgers, 2019, p. 5).
- Suvokti, kad klaidų darymas, stereotipų ir pirminio nusistatymo įtaka ar nepakankamas temos temos išmanymas gali paveikti žurnalistų darbo kokybę, formuoti visuomenės nuomonę ir toliau viktimizuoti LGBTQ+ bendruomenę.
- Siekti ne bausti, o informuoti ir šviesti, užtikrinti, kad žiniasklaidos atstovus ugdančiose įstaigose būtų perteikiamas suvokimas apie pažeidžiamas visuomenės dalis ir bendruomenes.
- Masinių medijų atstovams, žurnalistams kurti rekomendacijas apie tai, kaip turėtų būti nušviečiamos temos apie neapykantos formas. Remtis kitų visuomenei jautrių temų nušvietimo taisyklių gerąja patirtimi – smurto, savižudybės prevencijų rekomendacijomis,

kuriomis remiantis kuriamas turinys, informuojantis apie įvykius, susijusius su šiomis temomis.

- Ugdyti toleranciją ir stereotipų prevenciją masinių medijų priemonėse ir žurnalistų rengimo vietose (universitetuose, kolegijose, profesinėse mokyklose, profesiniuose kursuose), siekti informuoti apie stereotipų ir neapykantos formų pasekmes, LGBTQ+ bendruomenės patiriamas problemas ir kylančius iššūkius bei jų psichologines pasekmes, bendradarbiauti su LGBTQ+ bendruomenėmis ir jų atstovais, suvokiant, kad tik arčiausiai problemos esantys asmenys geriausiai suvokia jautriausius temos aspektus. Su bendruomenės nariais konsultuotis dėl tinkamos reprezentacijos, klausti patarimų kaip korektiškai informuoti visuomenę, neprisidedant prie jos supriešinimo.

Tolesniems tyrimams:

- Norint geriau suprasti visų Lietuvoje dirbančių žurnalistų homofobiškumo ir neapykantos formų atpažinimo ryšį, reikėtų sukurti visų dirbančių žurnalistų registrą ir apklausti visus jame esančius asmenis.
- Šiame tyrime buvo naudojamas homofobijos skalės instrumentas, skirtas ištirti požiūrį tik į dvi tapatybes, kurios sudaro LGBTQ+ bendruomenės visumą, t.y. lesbietes ir gėjus. Tolesniems tyrimams būtų naudinga aprėpti požiūrį į visas tapatybes – biseksualus, aoseksualus, translyčius ir kt.
- Paskatinti daugiau kalbėti apie kitas LGBTQ+ bendruomenės tapatybių kategorijas, užtikrinti, kad visos tapatybės būtų vertinamos tinkamai, o požiūris į jas tiriamas akademiškai; paskatinti suvokimą, jog transseksualumas – ne seksualinė orientacija ir ištirti žiniasklaidos atstovų transfobiškumą. Tai reikalautų transfobijos skalės sukūrimo ir kitokių neapykantos formos situacijų.

IŠVADOS

1. LGBTQ+ bendruomenė yra viena iš pažeidžiamiausių bendruomenių Lietuvoje, o jų normalizuota atskirtis ir tikimybė tapti neapykantos nusikaltimų ar kalbos taikiniais – didesnė. Tokią atskirtį galima sieti su neigiamais stereotipais ir jų vaidmeniu įvairiose teorijose, kaip socialinio mokymosi, realistinės grupės konflikto, socialinių ryšių, neutralizacijos technikų ir kt. Neigiami stereotipai, išugdomi asmenį supančios aplinkos, socialiniame burbule reiškiamų idėjų, gali nuvesti prie neapykantos išraiškų; stereotipų nepritaikymas yra sąmoningumo ir žinių reikalaujantis darbas. Neapykantos išraiškos per nusikaltimus, ar kalbą yra kompleksinis reiškinys – (ne)tiesiogiai prie jų prisidėti gali ne tik individualūs asmenys, bet ir bendruomenė, todėl svarbu įvardinti, kurios bendruomenės dalys labiausiai dalyvauja stereotipų formavime – kaip viena iš jų yra išskirtos masinės medijos ir ypač žurnalistai.
2. Nors LR Baudžiamajame kodekse LGBTQ+ asmenys yra apsaugoti nuo diskriminacijos, smurtinių ir žodinių neapykantos formų, didžiausia problema slypi šių nusikaltimų latentiskume. LGBTQ+ jaučiamas nepasitikėjimas teisėsauga skatina problemos nematomumą. Nepasitikėjimas kyla iš prasto institucijų pasiruošimo tvarkytis su pažeidžiamomis grupėmis, o nekorektiški teisėsaugos atstovų komentarai gali sukelti pakartotiną viktimizaciją; tai paveikia tolesnį pasitikėjimą.
3. Neapykantos kalba yra susijusi su neapykantos ar stereotipinio požiūrio normalizavimu, gali kurstyti sunkesnes veikas. Šios veikos analizėje svarbios masinės medijos – jose perteikiamos visuomenės, politikos veikėjų nuomonės gali prisidėti prie tolerancijos lygio, jos gali būti ne tik stereotipų daromos žalos šaltinis, bet ir antrinės viktimizacijos vieta. Lietuvoje žurnalistai turi pareigą informaciją skleisti pagal taisykles, kurios ne kartą pabrėžia socialinės lygybės ir lygių teisių užtikrinimo svarbą – tam, kad perteiktą informaciją korektiškai, o šiuo atveju, neprisidėtų prie neapykantos skleidimo.
4. Tyrimo rezultatai leido daryti išvadas, kad žurnalistų homofobiškumo lygis turi sąsają su tuo, kiek teisingų neapykantos formų jie pažymėjo situacijose. Vertinant homofobijos lygį, teisingų ir klaidingų neapykantos formų pažymėjimą, buvo pastebėti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp įvairių respondentų sociodemografinių charakteristikų (kaip amžiaus, išsilavinimo, specialybės, šeiminės padėties, neapykantos nusikaltimo, patyčių, diskriminacijos patirties). Daugiausiai įžvalgų buvo koncentruojantis į lyties, tikėjimo ir LGBTQ+ artimųjų aspektą – asmeninius įsitikinimus, vertybes ir stereotipus formuojanti

aplinka (ar tai būtų per lyčių rolių socializacija, religinę ideologiją, ar savo bendruomenės gynimą) turi asociacijų su homofobijos lygiu, o didesnę toleranciją rodančios grupės situacijose pastebi statistiškai reikšmingai daugiau neapykantos išraiškos formų – tiek teisingų, tiek neteisingų. Sudėtingiausia žurnalistams buvo atpažinti neapykantos išraiškas tose situacijose, kurios buvo pateiktos profesionaliu, žurnalistiniu stiliumi. Žurnalistų darbas yra žmonių atliekama veikla, kuri niekuomet nebus pilnai objektyvi, susijusi su jų asmeninėmis savybėmis. Ne tais žodžiais auditorijai perduodami faktai gali būti ne taip suvokiami ir pažeidžiamiems asmenims daryti žalą, prisidėti prie neapykantos kurstymo – dėl to šios profesijos atstovams reikia būti ypač kritiškiems.

LITERATŪRA

- Akers, R. L., & Jensen, G. F. (2006). The Empirical Status of Social Learning Theory of Crime and Deviance: The Past, Present, and Future. Esantis F. T. Cullen, J. P. Wright, & K. R. Blevins, *Advances in criminological theory: Vol. 15. Taking stock: The status of criminological theory* (p. 37-76). Transaction Publishers.
- Allport, G. W. (1979). *The Nature of Prejudice*. New York: Basic Books.
- Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of communication*, 28(3), 12-29.
- Bandura, A., Ross, D., & Ross, S. A. (1963). Imitation of Film-Mediated Aggressive Models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(1), 3-11.
- Beckers, K. (2019). What Vox Pops Say and How That Matters: Effects of Vox Pops in Television News on Perceived Public Opinion and Personal Opinion. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 96(4), 980-1003.
- Beirich, H., & Potok, M. (2009). USA: Hate Groups, Radical-Right Violence, on the Rise. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 3(3), 255-263.
- Beukeboom, C. J., & Burgers, C. (2019). How Stereotypes Are Shared Through Language: A Review and Introduction of the Social Categories and Stereotypes Communication (SCSC) Framework. *Review of Communication Research*, 7, 1-37.
- Bihariová, I. (2018). *Kovojant su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba Europoje*. (I. Bihariová, Mont.) Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas.
- Brennan, D. J., Ross, L. E., Dobinson, C., Velduizen, S., & Steele, L. S. (2010). Men's sexual orientation and health in Canada. *Canadian Journal of Public Health*, 101, 255-258.
- Burnytė, M. (2013). Pasitikėjimas politinėmis ir teisėsaugos institucijomis Lietuvoje. *Teisės problemos*, 4(82), 97-112.
- Calzo, J., & Ward, L. (2009). Media Exposure and Viewers' Attitudes Toward Homosexuality: Evidence for Mainstreaming or Resonance. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 53(2), 280-299.
- Carpenter, C. S., Eppink, S. T., & Gonzales, G. (2020). Transgender Status, Gender Identity, and Socioeconomic Outcomes in the United States. *ILR Review*, 73(3), 573-599.
- Cecen-Celik, H., & Keith, S. (2019). Analyzing Predictors of Bullying Victimization With Routine Activity and Social Bond Perspectives. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(18), 3807-3832.
- Chakraborti, N., & Garland, J. (2015). *Hate Crime: Impact, Causes & Responses*. London: Sage Publications Ltd.
- Chen, V. Y., & Pain, P. (2018). What changed public opinion on the same-sex marriage issue? New implications of attribute measures and attribute priming in media agenda setting. *Newspaper Research Journal*, 39(4), 453-469.

- Cohen, L. A., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608.
- Costello, M., Rukus, J., & Hawdon, J. (2019). We don't like your type around here: Regional and residential differences in exposure to online hate material targeting sexuality. *Deviant Behavior*, 40(3), 385-401.
- Cottle, S. (2006). *Mediatized Conflict: Developments in Media and Conflict Studies*. Maidenhead: Open University Press.
- Cox, J., Meaux, L. T., Stanziani, M., Coffey, C. A., & Daquin, J. (2019). Partiality in Prosecution? Discretionary Prosecutorial Decision Making and Intimate Partner Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 1-23.
- Croteau, D., Hoynes, W., & Milan, S. (2012). *Media/Society: Industries, Images, and Audiences*. London: Sage Publications.
- Davis, R. C., & Henderson, N. J. (2003). Willingness to Report Crimes: The Role of Ethnic Group Membership and Community Efficacy. *Crime & Delinquency*, 49(4), 564-580.
- Decety, J., & Yoder, K. (2016). Empathy and motivation for justice: Cognitive empathy and concern, but not emotional empathy, predict sensitivity to injustice for others. *Social Neuroscience*, 11, 1-14.
- Denton, N. F., Rostosky, S. S., & Danner, F. (2014). Stigma-Related Stressors, Coping Self-Efficacy, and Physical Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Individuals. *Journal of Counseling Psychology*, 61(3), 383-391.
- Dobryninas, A., Drakšienė, A., Gaidys, V., Vileikienė, E., & Žilinskienė, L. (2012). *Pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Durkheim, E. (2001). *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2009). *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II - The Social Situation*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2018). *Handbook on European non-discrimination law*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2020). *A long way to go for LGBTI equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ezekiel, R. S. (2002). An Ethnographer Looks at Neo-Nazi and Klan Groups: The Racist Mind Revisited. *American Behavioral Scientist*, 46(1), 51-71.
- Feddes, A. R., & Jonas, K. J. (2020). Associations Between Dutch LGBT Hate Crime Experience, Well-Being, Trust in the Police and Future Hate Crime Reporting. *Social Psychology*, 51, 171-182.
- Friedman, M. (1991). The Practice of Partiality. *Ethics*, 101(4), 818-835.
- Goudriaan, H., Lynch, J. P., & Nieuwbeerta, P. (2004). Reporting to the police in western nations: A theoretical analysis of the effects of social context. *Justice Quarterly*, 21(4), 933-969.
- Gurr, T. R. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press.

- Gurr, T. R. (2011 m. lapkričio 17 d.). Why Men Rebel Redux: How Valid are its Arguments 40 years On? E-International Relations. Paimta 2021 m. balandžio 15 d. iš <https://www.e-ir.info/2011/11/17/why-men-rebel-redux-how-valid-are-its-arguments-40-years-on/>
- Hall, J. A., & Goh, J. X. (2017). Studying Stereotype Accuracy from an Integrative Social-Personality Perspective. *Social and Personality Psychology Compass*, 1-10. Nuskaityta iš <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/spc3.12357>
- Herek, G. M. (1988). Heterosexual's Attitudes toward Lesbians and Gay Men: Correlates and Gender Differences. *The Journal of Sex Research*, 25(4), 451-477.
- Herek, G. M., Gillis, J. R., & Cogan, J. C. (1999). Psychological sequelae of hate-crime victimization among lesbian, gay and bisexual adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 67(6), 945-951.
- Himbeault Taylor, S. (1998). The Impact of College on the Development of Tolerance. *NASPA Journal*, 35(4), 281-295.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hu, K., & Li, X. (2019). The Effects of Media Use and Traditional Gender Role Beliefs on Tolerance of Homosexuality in China. *Chinese Sociological Review*, 51(2), 147-172.
- Iganskis, P. (2017). *Suprasti homofobinį, bifobinį ar transfobinį smurtą ir priekabiavimą patyrusių asmenų poreikius: neapykantos nusikaltimų poveikis*. Vilnius: Nacionalinė lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių (LGBT*) asmenų asociacija.
- Juraitė, K., & Zdanevičius, A. (2004). Lyčių lygybės vertinimai ir Lietuvos viešojo nuomonė. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 14(3), 95-109.
- Kahneman, D. (2015). *Mąstymas, greitas ir lėtas*. Vilnius: Eugrimas.
- Labanauskas, L. (2019). *Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita*. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija.
- Levine, R. A., & Campbell, D. T. (1972). *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behavior*. New York: Wiley.
- Levitt, H. M. (2019). A Psychosocial Genealogy of LGBTQ+ Gender: An Empirically Based Theory of Gender and Gender Identity Cultures. *Psychology of Women Quarterly*, 43(3), 275-297.
- Lick, D. J., Durso, L. E., & Johnson, K. L. (2013). Minority stress and physical health among sexual minorities. *Perspectives on Psychological Science*, 8, 521-548.
- Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija. (2019). *Baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo atvejų analizė ataskaita*. Vilnius: LR Vidaus reikalų ministerija.
- Lyons, C. J. (2008). Defending Turf: Racial Demographics and Hate Crime against Blacks and Whites. *Social Forces*, 87(1), 357-385.
- Marx, K., & Engels, F. (2013). *Komunistų Partijos manifestas*. Paimta 2021 m. kovo 18 d. iš <https://www.marxists.org/lietuviu/m-e/1848/manifestas/manifestas.htm>

- Mažeikienė, N., & Šulcaitė, I. (2010). Autoritarinių, seksistinių ir homofobinių nuostatų raiškos lyčių skirtumai. *Lyčių studijos ir tyrimai*, 8, 94-108.
- McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The Agenda-Setting Function of Mass Media. *The Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176-187.
- Meyer-Bahlburg, H. F. (2019). "Diagnosing" Gender? Categorizing Gender-Identity Variants in the Anthropocene. *Archives of Sexual Behavior*, 48, 2027-2035.
- Mikša, K., Guliakaitė, M., & Raskevičius, T. V. (2021). *Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: situacijos Lietuvoje apžvalga*. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Paimta 2021 m. kovo 17 d. iš <http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2021/02/NEAPYKANTOS-NUSIKALTIMAI-IR-NEAPYKANTOS-KALBA-SITUACIJOS-LIETUVOJE-AP%C5%BDVALGA.pdf>
- Mills, C. E., Freilich, J. D., Chermak, S. M., Holt, T. J., & LaFree, G. (2019). Social Learning and Social Control in the Off- and Online Pathways to Hate Crime and Terrorist Violence. *Studies in Conflict and Terrorism*. doi:<https://doi.org/10.1080/1057610X.2019.1585628>
- Murauskienė, D. (2019). *Rekomendacijos dėl baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo*. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija.
- Nagoshi, J. L., Adams, K. A., Terrell, H. K., Hill, E. D., Brzuzy, S., & Nagoshi, C. T. (2008). Gender differences in correlates of homophobia and transphobia. *Sex Roles*, 59, 521-531.
- Ng, E. (2013). A "Post-Gay" Era? Media Gaystreaming, Homonormativity, and the Politics of LGBT Integration. *Communication, Culture & Critique*, 6, 258-283.
- Nölke, A. I. (2018). Making Diversity Conform? An Intersectional, Longitudinal Analysis of LGBT-Specific Mainstream Media Advertisements. *Journal of Homosexuality*, 65(2), 224-255.
- Normantaitė, K. (2017). *Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga*. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60, 12-17.
- Paterson, J. L., Brown, R., & Walters, M. A. (2019). The Short and Longer Term Impacts of Hate Crimes Experienced Directly, Indirectly, and Through the Media. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 45(7), 994-1010.
- Raskevičius, T. V. (2016). *#TRANS_LT: translyčių asmenų patirtys Lietuvos darbo rinkoje*. Vilnius: Nacionalinė LGBT* asmenų asociacija.
- Sahin, S. (2021). Coming out: The role of journalism in social exclusion of LGB people. *Journalism*, 22(1), 215-230.
- Shaw, C., & McKay, H. D. (1942). *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Somerville, K. (2011). Violence, hate speech and inflammatory broadcasting in Kenya: The problems of definition and identification. *Ecquid Novi: African Journalism Studies*, 32(1), 82-101.
- Strauss, S. (2007). What is the relationship between hate radio and violence? Rethinking Rwanda's Radio Machete. *Politics Society*, 35, 609-637.

- Stroud, N. J. (2008). Media Use and Political Predispositions: Revisiting the Concept of Selective Exposure. *Political Behavior*, 30, 341-366.
- Sutherland, E. H. (1937). *The professional thief*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664-670.
- Tewksbury, R., Grossi, E. L., Suresh, G., & Helms, J. (1999). Hate crimes against gay men and lesbian women: A routine activity approach for predicting victimization risk. *Humanity and Society*, 23(2), 125-142.
- Tu, J. W., & Lee, T. T. (2014). The Effects of Media Usage and Interpersonal Contacts on the Stereotyping of Lesbians and Gay Men in China. *Journal of Homosexuality*, 61, 980-1002.
- Turban, J. L., King, D., Reisner, S. L., & Keuroghlian, A. S. (2015). Psychological Attempts to Change a Person's Gender Identity from Transgender to Cisgender: Estimated Prevalence Across US States. *American Journal of Public Health*, 109(10), 1452-1454.
- Turpin-Petrosino, C. (2015). *Understanding Hate Crimes: Acts, Motives, Offenders, Victims, and Justice*. Routledge/Taylor & Francis Group.
- Valickas, G., Justickis, V., Vanagaitė, K., & Voropaj, K. (2012). *Procedūrinis teisingumas ir žmonių pasitikėjimas teisėsaugos pareigūnais bei institucijomis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Van der Slik, J. (1973). [Review] Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes, and Group Behavior by R.A. Levine and D.T. Campbell. *The Journal of Politics*, 35(4), 1022-1024.
- Venzo, P., & Hess, K. (2013). "Honk Against Homophobia": Rethinking Relations Between Media and Sexual Minorities. *Journal of Homosexuality*, 60, 1539-1556.
- Visockas, E. (2016). Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2(92), 88-116.
- Wilhelm, C., Joeckel, S., & Ziegler, I. (2020). Reporting Hate Comments: Investigating the Effects of Deviance Characteristics, Neutralization Strategies, and Users' Moral Orientation. *Communication Research*, 47(6), 921-944.

PRIEDAI

1 priedas. Tyrimo dalyvių informuoto sutikimo pavyzdys

Sveiki, esu Patricija Tilvikaitė, VU Sociologijos ir kriminologijos magistro antrakursė. Šiuo metu atlieku magistrinio darbo tyrimą neapykantos nusikaltimų išraiškos formų atpažinimo tema. Kviečiu jus sudalyvauti šiame tyrime (užtruksite 10-20 min.).

Anketa yra anoniminė, o surinkti duomenys bus naudojami tik moksliniais tikslais. Apklausos pildymą galite nutraukti bet kuriuo metu. Jūsų dalyvavimas yra labai svarbus ir mokliškai reikšmingas. Ačiū už bendradarbiavimą.

Prašome įdėmiai perskaityti kelias sąvokas, kurios padės Jums tiksliau atsakyti į žemiau pateiktus klausimus. Jų tikslas užtikrinti, kad apklausiančiojo ir apklausiamojo naudojama kalba sutaptų ir pateiktos situacijos būtų vertinamos pagal tuos pačius, mokslinės kalbos kriterijus. Prašome šios informacijos nepraleisti ir su ja susipažinti. Ačiū.

2 priedas. Anketa ir homofobijos skalės klausimynas

Sociodemografinė anketa:

1. Amžius: (įrašyti)
2. Lytis (Vyras; Moteris; Kita)
3. Išsilavinimas (Nebaigtas vidurinis; Vidurinis; Profesinis; Aukštasis (BA); Aukštasis (BA ir MA); Doktorantūra)
4. Specialybė (įrašyti)
5. Šeiminė padėtis (Vedęs/ištekėjusi; Nevedęs/netekėjusi; Išsiskyres)
6. Kur jūs praleidote didžiąją savo gyvenimo dalį? (Didelis miestas; Vidutinis miestas; Mažas miestas; Kaimas; Vienkiemis)
7. Ar esate tikintis žmogus? (Taip; Greičiau taip; Greičiau ne; Ne)
8. Ar augote tikinčiųjų šeimoje (pastoviai lankėte maldos namus/bažnyčią, namuose meldėtės, laikėtės religinių įsitikinimų/taisyklių, šventėte religines šventes laikantis jų papročių, jautėte aplinkinių poreikį išsaugoti religiją ir jos papročius?): (Taip; Greičiau taip; Greičiau ne; Ne)
9. Ar jums yra tekę patirti neapykantos nusikaltimą (prieš jus tiesiogiai arba jūsų artimiausioje aplinkoje)? (Taip; Greičiau taip; Greičiau ne; Ne)
10. Ar jums yra tekę susidurti su patyčiomis (prieš jus tiesiogiai arba jūsų artimiausioje aplinkoje)? (Taip; Greičiau taip; Greičiau ne; Ne)
11. Ar jums yra tekę susidurti su neapykantos kalba (prieš jus tiesiogiai arba jūsų artimiausioje aplinkoje)? (Taip; Greičiau taip; Greičiau ne; Ne)
12. Ar jums yra tekę susidurti su diskriminacija (prieš jus tiesiogiai arba jūsų artimoje aplinkoje)? (Taip; Greičiau taip; Greičiau ne; Ne)
13. Koks jūsų santykis su LGBTQ+ bendruomene ir jos nariais? (Esu LGBTQ+ bendruomenės narys; Esu nešališkas; Esu palaikantis; Vertinu neigiamai)
14. Ar jūsų artimoje aplinkoje yra LGBTQ bendruomenei priklausančių asmenų? (Taip; Nežinau/nesu tikras; Ne)

Homofobijos skalė pagal N. Mažeikienę ir I. Šulcaitę (visi teiginiai vertinami nuo 1 iki 9 skalėje, kurioje 1 – visiškai nesutinku, 9 – visiškai sutinku):

1. Vyriškas homoseksualizmas yra iškrypimas
2. Moteriškas homoseksualizmas pats savaime nėra problema, tik visuomenė daro iš to problemą **(R)**
3. Gėjams neturėtų būti leidžiama dirbti mokykloje
4. Moteriškas homoseksualizmas yra žemesnė seksualumo forma

5. Aš manau, kad gėjai yra šlykštūs
6. Moteriškas homoseksualizmas yra nuodėmė
7. Seksas tarp dviejų vyrų yra absoliuti klaida
8. Didėjantis lesbiečių skaičius rodo moralės smukimą visuomenėje
9. Vyriškas homoseksualizmas yra natūrali seksualumo išraiška
10. Lesbietės yra nesveikos
11. Aš nebūčiau per daug nuliūdęs(-usi), jei sužinočiau, kad mano sūnus yra homoseksualas **(R)**
12. Lesbietės tiesiog nedera mūsų visuomenėje
13. Mintis apie gėjų santuokas man atrodo absurdiška
14. Moteriškas homoseksualizmas kelia grėsmę daugeliui pagrindinių socialinių institucijų (pvz., šeimai)
15. Jei vyras jaučia homoseksualius jausmus, jis turėtų padaryti viską, ką gali, kad atsikratytų jų
16. Moteriškas homoseksualizmas yra žalingas visuomenei todėl, kad jis ardo natūralius lyčių santykius
17. Vyriškas homoseksualizmas tiesiog yra kitoks gyvenimo būdas, kurio neturėtų būti
18. Moters homoseksualizmas jokiais aplinkybėmis neturėtų būti diskriminacijos darbe priežastimi **(R)**
19. Gėjų poroms turi būti leidžiama įsivaikinti taip pat kaip ir heteroseksualioms poroms **(R)**
20. Valstybiniai įstatymai, reguliuojantys privatų elgesį tarp suaugusių moterų, turėtų būti panaikinti **(R)**

3 priedas. Lentelės

6 lentelė. Šeimos tikėjimas ir skalių vidurkių skirtumai

Skalės	Tikintys (n = 57)	Netikintys (n = 49)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
Teisingų atsakymų skaičius	16,44 (6,45)	14,98 (6,74)	-1,14	104	0,258
Klaidingų atsakymų skaičius	15,46 (7,53)	13,06 (5,64)	-1,87	102,18	0,065
Homofobijos skalės vidurkis	2,45 (1,92)	2,61 (1,92)	0,44	104	0,663

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

7 lentelė. Amžius ir skalių vidurkių skirtumai

Skalės	18-40 metų (n = 75)	40+ metų (n = 31)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
Teisingų atsakymų skaičius	18,27 (5,00)	9,71 (6,07)	7,52	104	0,000
Klaidingų atsakymų skaičius	15,48 (7,14)	11,61 (5,02)	3,17	78,80	0,002
Homofobijos skalės vidurkis	1,92 (1,43)	3,99 (2,15)	-4,92	41,37	0,000

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

8 lentelė. Išsilavinimas ir skalių vidurkių skirtumai

Skalės	Vidurinis/bakalauras (n = 70)	Magistras/doktorantūra (n = 36)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
Teisingų atsakymų skaičius	16,70 (6,31)	13,94 (6,83)	2,07	104	0,041
Klaidingų atsakymų skaičius	14,99 (7,15)	13,11 (5,96)	1,35	104	0,180
Homofobijos skalės vidurkis	2,45 (1,97)	2,67 (1,80)	-0,57	104	0,572

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

9 lentelė. *Specialybė ir skalių vidurkių skirtumai*

Skalės	Žurnalistika (n = 80)	Kitos specialybės (n = 26)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
Teisingų atsakymų skaičius	14,89 (6,60)	18,46 (5,89)	-2,46	104	0,016
Klaidingų atsakymų skaičius	13,80 (6,17)	16,04 (8,37)	-1,26	34,26	0,217
Homofobijos skalės vidurkis	2,71 (2,06)	1,95 (1,18)	2,33	75,91	0,023

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

10 lentelė. *Šeimyninė padėtis ir skalių vidurkių skirtumai*

Skalės	Nesusituokę/išsiskyrę (n = 70)		t	df	p
	M (SD)	Susituokę (n = 36) M (SD)			
Teisingų atsakymų skaičius	17,33 (6,11)	12,72 (6,51)	3,60	104	0,000
Klaidingų atsakymų skaičius	15,10 (7,10)	12,89 (5,99)	1,60	104	0,113
Homofobijos skalės vidurkis	2,07 (1,77)	3,40 (1,89)	-3,59	104	0,001

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

11 lentelė. *Gyvenvietė ir skalių vidurkių skirtumai*

Skalės	Kaimas/mažas miestas (n = 22)	Vidutinis/didelis miestas (n = 84)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
Teisingų atsakymų skaičius	14,91 (7,10)	15,99 (6,48)	-0,68	104	0,497
Klaidingų atsakymų skaičius	16,73 (9,41)	13,73 (5,85)	1,43	25,40	0,166
Homofobijos skalės vidurkis	2,40 (2,04)	2,56 (1,89)	-0,35	104	0,726

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

12 lentelė. *Neapykantos nusikaltimo patirtis ir skalių vidurkių skirtumai*

Skalės	Taip/greičiau taip (n = 24)	Ne/greičiau ne (n = 82)	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>			
Teisingų atsakymų skaičius	12,21 (7,28)	16,80 (6,03)	3,13	104	0,002
Klaidingų atsakymų skaičius	13,79 (6,61)	14,51 (6,88)	0,46	104	0,650
Homofobijos skalės vidurkis	3,39 (2,17)	2,27 (1,76)	-2,32	32,43	0,027

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

13 lentelė. *Neapykantos kalbos patirtis ir skalių vidurkių skirtumai*

Skalės	Taip/greičiau taip (n = 75)	Ne/greičiau ne (n = 31)	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>			
Teisingų atsakymų skaičius	15,85 (6,74)	15,55 (6,31)	-0,22	104	0,830
Klaidingų atsakymų skaičius	14,05 (6,48)	15,06 (7,59)	0,70	104	0,489
Homofobijos skalės vidurkis	2,49 (1,78)	2,62 (2,21)	0,33	104	0,745

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

14 lentelė. *Patyčių patirtis ir skalių vidurkių skirtumai*

Skalės	Taip/greičiau taip (n = 86)	Ne/greičiau ne (n = 20)	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>			
Teisingų atsakymų skaičius	16,15 (6,60)	14,10 (6,45)	-1,26	104	0,212
Klaidingų atsakymų skaičius	15,03 (7,16)	11,40 (3,83)	-3,15	54,40	0,003
Homofobijos skalės vidurkis	2,43 (1,83)	2,93 (2,22)	1,05	104	0,294

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

15 lentelė. *Diskriminacijos patirtis ir skalių vidurkių skirtumai*

Skalės	Taip/greičiau taip (n = 44)	Ne/greičiau ne (n = 62)	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>			
Teisingų atsakymų skaičius	16,98 (5,85)	14,90 (6,99)	-1,61	104	0,111
Klaidingų atsakymų skaičius	15,39 (7,49)	13,61 (6,22)	-1,33	104	0,187
Homofobijos skalės vidurkis	1,93 (1,11)	2,94 (2,23)	3,09	94,85	0,003

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

16 lentelė. *Santykis su LGBTQ+ ir skalių vidurkių skirtumai*

Skalės	Palaiko/narys (n = 56)	Nešališkai (n = 42)	Neigiamai (n = 8)	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>			
Teisingų atsakymų skaičius	19,52 (3,91)	12,83 (6,10)	4,88 (3,72)	43,88	2	0,000
Klaidingų atsakymų skaičius	16,84 (7,18)	11,50 (5,46)	11,88 (2,85)	9,23	2	0,000
Homofobijos skalės vidurkis	1,36 (0,40)	3,26 (1,72)	6,80 (1,05)	91,23	2	0,000

Pastaba: M - vidurkis, SD - standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.